

Fakcija i fikcija u usmenoj epici Imotske krajine

Brstilo, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:227154>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

KATARINA BRSTILO

**FAKCIJA I FIKCIJA U USMENOJ EPICI IMOTSKE
KRAJINE**

DIPLOMSKI RAD

SPLIT, 2015.

Odsjek za *Hrvatski jezik i književnost*

Hrvatski jezik i književnost

Kolegij *Književnost i zbilja*

**FAKCIJA I FIKCIJA U USMENOJ EPICI IMOTSKE
KRAJINE**

Studentica:

Katarina Brstilo

Mentor:

prof. dr. sc. Marko Dragić

Split, 2015. godine

Diplomski je rad obranjen _____ u Splitu pred povjerenstvom:

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. IMOTSKA KRAJINA – POVIJESNI I DRUŠTVENI PREGLED	5
3. USMENE PRIČE.....	6
3.1. PREDAJE.....	7
3.1.1. DEMONOLOŠKE PREDAJE	8
Vještice.....	8
Priče o morama.....	9
Vukodlaci	13
Đavao	15
Zaštita od demonskih sila	16
3.1.2 MITSKE PREDAJE.....	18
Vile u Imotskoj krajini	18
POVIJESNE PREDAJE.....	31
Hajduci	36
Andrijica Šimić	37
Roša harambaša.....	38
3.1.3 ETIOLOŠKE PREDAJE.....	40
3.1.4 ESHATOLOŠKE PREDAJE	41
3.1.5 PRIČANJA IZ ŽIVOTA	43
3.2. LEGENDE	49
Legenda o Gavanovim dvorima	49
Legenda o oslobođenju Imotske krajine od turske vlasti	54
Legenda o svetom Roku	55
4. USMENE EPSKE PJESME	56
5. ZAKLJUČAK	66
RJEČNIK	67
LITERATURA.....	68
Kazivači.....	70
SAŽETAK.....	71
SUMMARY	71

1. UVOD

Ima Imota sedmera vrata.

Vrata od Neretve.

Vrata od Cetine.

Vrata od Bosne.

Vrata od mora.

Vrata od neba.

Vrata od zemlje.

I vrata od matere.

Na sedmera vrata dođe i prođe sve imotsko:

*Sunce i Mjesec, jata ptica selica i zvijezda, vjetri i oblaci, vuci i poskoci, munje i vile,
zemaljske i podzemaljske vode.*

Dođu i prođu ljudi.

(Petar Gudelj, *Put u Imotu*)

U vremenima kad materijalno prednjači pred nematerijalnim sve rjeđe je čuti ljude kako pričaju, pri tome mislim na usmeni oblik komunikacije koji isključuje virtualna pričanja i druženja. Nadalje, često danas zaboravljamo značaj povijesti koja nas je izgradila i omogućila nam da uživamo identitet i slobodu. Upravo usmena književnost omogućuje pričanje i prisjećanje. Kako bismo znali i prisjetili se tko smo mi, nema boljeg načina nego potražiti predaje, legende, priče i pjesme našeg naroda.

Može nam se činiti kako ljudi nemaju volje prisjetiti se svega onoga što su čuli dok su hladne zimske noći kratili sjedeći i grijući se na ognjištu, ali je upravo suprotno. Moje iskustvo istraživačkog rada na području Imotske krajine dokaz je da se predaje o vilama prepričavaju kao da su kazivači sami doživjeli susret s vilom na Modrom jezeru. Slušajući predaje i legende koje su se dogodile na tom iskonskom imotskom tlu gotovo da se morate zapitati što je zbiljsko, a što fantazijsko. U ovom diplomskom radu bit će riječi o usmenoj epici Imotske krajine s posebnim naglaskom na faktivno i fiktivno. Plodnije tlo za proučavanje usmene epike zaista je teško pronaći. To rodno mjesto galantara, prosjaka i sinova iznjedrilo je brojne priče koje su danas postale imotski simbol.

U prvom dijelu rada upoznat ćemo se sa poviješću Imotske krajine. U drugom dijelu rada upoznat ćemo se s karakteristikama usmene epike te predajama i legendama imotskog kraja. U trećem dijelu rada bit će prikazana usmena epska poezija Imotske krajine.

2. IMOTSKA KRAJINA – POVIJESNI I DRUŠTVENI PREGLED

Imotska krajina smještena je iza planine Biokovo. Zauzima prostor od oko 650 km². Sa sjeveroistoka je omeđena bosansko-hercegovačkom granicom, na jugu Makarskim primorjem, a sa sjeverozapada sinjsko-omiškim područjem. Ime je dobila po starohrvatskoj župi Imoti (*Emotha*) kojoj je Imotski bio središte. Danas je Imotska krajina administrativno podijeljena na grad Imotski te općine Cista Provo, Lovreć, Zagvozd, Lokvičići, Podbablje, Proložac, Zmijavci i Runovići.¹

Imotska krajina naseljena je još od mlađeg kamenog doba, o čemu svjedoče brojni arheološki nalazi, a o stanovnicima željeznog doba svoju priču pričaju gradine starih Ilira koje se nalaze diljem Imotske krajine. Kršćanstvo se u ove krajeve rano proširilo, o čemu svjedoči lokalitet Crkvine u Cisti koji potječe iz 5. stoljeća. Dolaskom Hrvata utemeljena je hrvatska župa *Emotha* – Imota kao zasebna jedinica. Iz toga vremena datira i tvrđava u Imotskom. Imotski (*Emotha*) prvi put se spominje 950. godine u djelu bizantskoga cara Konstantina Porfirogeneta *De administrando imperio (O upravljanju carstvom)*.²

Godine 1493. Imotski pada pod tursku vlast. Turci su na imotskom području vladali više od dvije stotina godina te su ostavili snažan trag u narodnom sjećanju. Nakon posljednjeg tursko-mletačkog rata 1717. godine prostor dolazi pod vlast Mlečana, a padom Mletačke Republike Imotska krajina dolazi pod vlast Austrije (1797.-1806.), a zatim i pod vlast Francuske (1808.-1813.). Odlukom Bečkog kongresa Austrija dobiva Dalmaciju, a za vrijeme druge austrijske vladavine (1814.-1918.) u Imotskom se gradi duhanska stanica, poštanska služba, a otvara se i Narodna čitaonica.³

Imočani su sudjelovali u Prvom i Drugom svjetskom ratu nakon kojih slijede masovna iseljavanja Imočana u Njemačku s ciljem osiguravanja egzistencije. Veliku su ulogu imali Imočani u Domovinskom ratu u kojem su mnogi sudjelovali. Danas, Imotska krajina je iscrpljena ekonomski i brojčano. Mladi ljudi zbog nemogućnosti da pronađu posao i osiguraju egzistenciju sebi i svojim bližnjima sve se više odlučuju na odlazak.⁴ Što reći o Imotskom, a da nije već rečeno i zapisano. Tko god se upoznao s imotskim krajem, nije ostao ravnodušan. Ovaj kraj je iznimno bogat prirodnim i duhovnim vrijednostima koje se upravo ogledaju u usmenim pričama ovog kraja.

¹ Vlade Dragun, Bože Ujević, *Legende imotskog krša*, Agencija za odgoj i obrazovanja; Škola za dizajn, grafiku i održivu gradnju, Split; Zagreb 2014, str. 9.

² Isto, str. 11-12.

³ Isto, str. 12.

⁴ Isto, str. 12.

3. USMENE PRIČE

Usmena književnost vrsta je govorenoga priopćavanja za naročite potrebe među sudionicima neke povezane zajednice. Pojedinac iz naroda koji se osjeti sposobnim oblikovati neke sadržaje što bi ih bilo vrijedno zapamtiti kao zajedničku svojinu prenosi ih u govor/jezik ili neki drugi izražajni sustav kojim se služi zajednica (ples, pjevanje, figurativno, ikonički). Novonastala struktura žici u izvedbi i svatko, iz neke povezane zajednice, tko se osjeća subaštinikom mjesne duhovnosti prima je kao svoj vlastiti proizvod. Tekst stvoren unutar zajednice ostaje u optjecaju dok služi nekoj svrsi. U jednom trenutku može postati nepotreban, prazan ili istrošen. tada obično pada u zaborav, nestaje, ako nije zapisan ili sačuvan na neki drugi način. Tako je, povijesno gledano, u svim sredinama, pa i u hrvatskoj sredini. Hrvatska usmena književnost postoji od onog trenutka kada je netko od starih Hrvata hrvatskim govorom oblikovao neke sadržaje, kazao ih svojim slušateljima ili subesjednicima, koji ih primiše kao važne poruke, kao nešto značajno i po mjeri vlastitih duševnih raspoloženja, te stoga ih ubaciše u usmenu komunikaciju.⁵

Jedan od sustava usmene književnosti predstavljaju i usmene priče.

Priča je termin koji rabe svi sudionici usmenoknjiževnog priopćavanja i stvaraoci priča i pričaoci/kazivači, i slušatelji. Ovdje je naziv priča skupni izričaj za sve tipove usmenog pripovijedanja koji se u teoriji i poetici usmenog književnosti pojedinačno zovu *bajka, priča i pripovijest, šala i pošalica, predaja i legenda, anegdota, vic i basna*. *Pričanje* je govorenje nekoga sadržaja iz neke povezane zajednice oblikovanoga u književnu strukturu. *Stvaralac* odabire motive iz života koji zavređuju ući u usmenu priču, oblikuje njezin unutrašnji ustroj, izražajne i stilističke značajke svakoga tipa pričanja. Narod usmenu prozu naziva: priče, beside, legende. Priča ima i istinitih i izmišljenih. Usmene su priče književnost, a književnosti nije da propovijeda o onome što se dogodilo, već o onom što bi se moglo tipski dogoditi, kako su to već rekli veliki filološki autoriteti.⁶

U ovom diplomskom radu obrađivat će se predaje te legende.

⁵ Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995., str. 9.

⁶ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split 2008, str. 249.

3.1. PREDAJE

Predaja je vrsta priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost onoga o čemu kazuje. Kompozicijski i stilski vrlo su jednostavne. Tematski govore o vjerovanju u nadnaravna bića, ili o povijesnim reminiscencijama, ili o podrijetlu pojava i stvari. Vjerovanje u istinitost danas je rjeđe u kazivača i slušatelja, ali se krije u iskazu predaje i njezinoj formi. Predaje se često pamte radi prisnijeg odnosa s domaćim krajem i održavanja duhovnoga kontinuiteta. Njihov je psihički poticaj u doživljavanju čovjekova susreta s nečime tuđim, izvanrednim i neobičnim, što je prodrlo u svakodnevni svijet, bilo ono nadnaravno ili iz čudne prošlosti.⁷

U predajama, kao i legendama, čovjek je pričom razrješavao neka praktična pitanja iz svog okružja, odgonetavao tajne u sebi i oko sebe. Ono što je bilo nejasno i strano, pričom predaje i legende, postalo je mjesna istina, dostupna, bliska i znana svima. Priča je mogla biti dugovječna, i u usmenoj predaji, jer je iznikla iz svakodnevnog životnog iskustva mogućih korisnika, osobito u etiološkim mjesnim predajama.⁸

Predaje nastavljaju svoj ozbiljan život ne samo kad se u njih vjeruje nego i onda kad su srasle sa zavičajem i čine dio njegove geografije. Ta emotivna vezanost s rodnim krajem i uspomena na priče iz djetinjstva traje i danas u usmenim predajama.⁹

Mjerila po kojima se predaje klasificiraju su motivska, tematska, funkcionalna i druga. U poetici književnosti najčešće se prihvaća *Proppova tematska podjela* na pet vrsta: 1. etiološke predaje, 2. povijesne predaje, 3. mitološke predaje, 4. legende (religiozne) i 5. pričanja iz života. Profesor Marko Dragić smatra da ta kvalifikacija ima svoje manjkavosti: 1. nedostaju eshatološke predaje, 2. nedostaju demonske predaje, 3. legende su zasebna vrsta priča. Stoga on predaje kvalificira na sljedeći način:

1. Demonološke predaje.
2. Mitske predaje.
3. Povijesne predaje.
4. Etiološke predaje.
5. Eshatološke predaje.
6. Pričanja iz života.¹⁰

⁷ Maja Bošković-Stulli, *Usmene pripovijetke i predaje*, Matica hrvatska, Zagreb 1997, str. 18.

⁸ Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 147.

⁹ Maja Bošković-Stulli, *Žito posred mora: usmene priče iz Dalmacije*, Književni krug, Split 1993, str. 44.

¹⁰ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 272-273.

3.1.1. DEMONOLOŠKE PREDAJE

Demonološke predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonološkim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u toj vrsti naših predaja su: vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-crni ovan, crni pas), orko, mačić, zloguke ptice (gavran, kukviža), te razna plašila, prikaze, utvare.¹¹

Na području Imotske krajine česte su demonološke predaje koje prikazuju susret mještana s morama.

Vještice

Po narodnom vjerovanju *vještice* su stupile u savez s *đavolom* pogodbom koja se potpisivala krvlju. Konkretna ženska osoba bi đavlu prodala dušu, a đavao bi njoj dao *natprirodne moći*. Zamišljane su kako jašu na metli s grbom na leđima i dugim nosom. Ulazile su kroz ključanice, spolno bludničile s đavolom, jele djecu, držale tajne sastanke, spremale masti za ljubavne napitke, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju itd. Prva je vještica spaljena 1275. g u Tuluzi, a zadnja 1793.g u Posanu. Neki misle da je u tom razdoblju spaljeno do milijun vještica. U Hrvatskoj je spaljivanje vještica zabranila Marija Terezija 1758. g. Vjerovalo se da ima i lijepih vještica jer i đavao voli što je lijepo. Razlikuju se vještice u bajkama i demonološkim predajama. Vještica u bajci je bezimena i zla, a u predaji je to stvarna osoba koja nanosi zlo. Vještice se još nazivaju: more, štrige (štringe) coprnice, babe. More su po narodnom vjerovanju djevojke koje su se povješticele.¹²

Prema pisanju fra Silvestra Kutleše mora je cura, zle krvi, a goreg duha. Željna mlade krvi. Kad ne može da se mladosti drukčije dočepa, tare i mori mladost pri spavanju. Teško umori i umrtvi onoga koga se doveže. Voli mladu mušku krv nego li žensku. Muško tare i mori od želje, žensko od zavisti i osvete. Počne s nogu pa uzbrdo naprijed, dok osvoji cijeli život. Jadan je onaj koga se mora dočepa.¹³

¹¹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 436-437.

¹²Isto, str. 437.

¹³ Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Imotskoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti: Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str. 386.

Priče o morama

Prije kad bi se teško radilo u polju, želo žito ili oralo nije bilo bog zna šta pojist. Unda bi ljudi i žene došli kući uvečer i popij žmunj vina il rakije. Kako nije bilo rane kripne ostali bi skoro gladni. Kad bi to popili naškodilo bi im. Unda bi uvečer išli leć na tavan. Počelo bi se rkat pa bi čovika il ženu malo ošamutilo šta od umora, šta od vina. Pa bi im život pa bi in nešto pričepilo tilo. Oni su virovali da uđe neka osoba kroz prozor pa po tebi oda i pričepi te. Jedno vrime bi te tako mučila i sama ošla ća. Ujitra bi se pričalo po selu da je tog čovika trala mora pa se nagađalo koja je to osoba ušla kroz prozor. Virovalo se za tu osobu da je zločesta i da je s vražije strane.¹⁴

Mora u Vinjanima

„Kazivala mi Iva Nenadić kako joj se tužijo rođijak Luka na jednu curu, ne tide joj spomenuti imena, ali je meni reka Luka, da joj ime Cvita. Kazivala mi – reko – Iva, da je Luka iša Cviti na silo desetak, petnest puta. Uto reče mu jedni čeljade, da se prođe Cvite jer je Cvita mora. I prikide Luka silo, nije više (k Cviti) iša. Jedne nedilje pođe Luka crkvi, Sv. Anti Vinjanskom. Taman prid velikim vratima susritne se s Cvitom. I Cvita će prva Luka: „Šta će reći Luka, da tebe odavna nema k meni?“ – „Velika rađa, umoran, pa ne idem nikud na silo.“ Cvita ga oštro pogleda i rukom mu zapriti: „Dobro, dobro Luka, upamtit ćeš ti mene!“ Luka je sluša Misu i otiša kući, ne računajući na Cvitinu pritnju, kolik na lanjski snig. Uvečer leže Luka da spava. Taman ga počejo san da vata, kad očuti kroza san, di ga ništa poteže na nožne palce. Ne tide Luka ništa. Opet poteže dva, tri puta. Luka opet ništa. Kad mora vidi da momak ničim ne kreće, počme ligati po njemu. Počela sa dno nogu pa sve uza nj, dok ne pritišće cili život. Kaže Luka, meni se čini, da je planina pala na mene. Mučijo sam se i otima. Sve zaludu. Tijo sam zvati. Neda se ni to. Jesam ništo mumlja i tramandža, ne znam ni sam ništa. Kad me pušća vas sam bijo u znoju, ko da si me bacijo u vodu. Uza svu muku, kad me je pušćala, zaletim se, da je ujtim. Uteče...! Drugu večer dođe opet da me tare. Ali je i Luka bijo oprezniji. Opet ga ona poče potezati na nožne palce. Luka šuti. Kad se počela na nj spuščati, itro se Luka zaleti i uvati je za rukav. Drži – ka tvrdo, ona se koprca i otimlje. Luka drži, ali ne priuzimlje. To je čujo od stariji svoji: „Drži ono što si uvatijo, ako priuzmeš sigurno će ti uteći!“ Luka jednom rukom drži, a drugom udri. Kad ju je dobro umera, očitova se i stade ga

¹⁴ Mijo Brstilo, Medov Dolac, 24. travnja 2011.

moliti, da je pušći. Kad nije to pomoglo, poče mu dare obećavati. Obeća mu svu donju priobuku: košulju novu, novcatu od kamrika, podgaće, bičve i terluke. Terluke nadvezene. Luka isto ne pušća. Ovako joj reče: „Oćeš li Cvita ikad više?“ – „Nikad.“ Opet će Cvita Luki i ovo: „Kad se ja udam, kazuj ti komu oćeš.“ „Ma šta sam ti ja skrivijo, pa si me onako satrla?“ „Zato što si mi drag! Jadno žensko kad ne more drukčije, i u vraga će zajmiti, pa ljubiti ili se osvetiti!“ – očitova se Cvita. „Ajde Cvita kući, ali znaj, ako mi ne pošalješ, što si obećala, svakome ću kazati, da si mora!“ Cvita je pošteno poslala, a Luka do Cvitine udaje, nikome nije kaza.“¹⁵

Mora u Baguši

Davno je to bilo ima pedeset i pet ili i šest godina, ne sićam se pravo. Jednoga litnjeg popodneva istra sam mlad (kozliće i janjce) u ogradu, zvanu Bagušu. Vruće je bilo, janjci planduju, a kozlići u busja utekli. I bilo je tada u nas od pet godina. Popejo sam se na zid od ograde i gledam u naše selo, a najviše u rođenu kuću. Dok nju vidim činilo mi se, da sam slobodniji. A bijo sam, valja mi i to kazati, i nejak i strašiv. Uzejo sam u desnu ruku jedan kamenčić i šnjim tuckam u jedan kamen od zida. Kadikad javim se janjcim i kozličim, da znadu za me, da ji slobodim, a ja sam slobodijo sama sebe. Biću tako sidijo i kamenčićom kucuka jedno po sata. Obazrem se jednom na sunce i na Baginu ljut, koja mi je ostala za kostima. Kad ugleda iza mene na kamenu, jedno dvajest koraka (daleko), jednu curicu, od jedno četrnest, petnest godina. Curica je lipa, tanka, povioka. Sva je u bilu. Kose su joj žute raspletene, prilivaju se ko da su od zlata. Curica meni ništa ne govori, samo u me gleda. Ja sam nju na prikide pogleda tri, četiri puta. Svaki put kad bi je razgleda, okrenujo bi glavu i gleda prida se. Nada sam se, nestaće prikaze. Kad vidim, da ona ostaje, reda je – reko – bižati meni. Skočim sa zida, skupim mlad, i vrcam š njima kući. Kod kuće pitali me, da zašto sam se rano vratijo mlad iz popaska, a ja nisam nikomu kaza, nego svojoj materi Ruži, Bog je raja napojio! Majka mi pripeli, da ne kazujem nikomu ništa. I nisam za puno vrimena. Majka kosirićom usiče grma i baci mladi. Samo poškropi malo grm slanom vodom, da slađe brste. Moja vila nije mi se više nikada prikazala, ali mi nije ništa ni naudila!“¹⁶

¹⁵ Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str. 387-388. (Kazivačica Iva Nenadić (Gornji Vinjani), 1936.)

¹⁶ Isto, str. 391. (Kazivač J. Skalešić, 1936.)

Mora iz Runovića

Mate Škoro pokojnog Ante, iz Runovića, iša je na silo k Jurgi Eljugovoj, u Drinovce. Jednom doša obnoć na vrata, di on spava. Zovi, ne zovi, sve mukte. Nema nikoga. A ja – veli – drmaj, drmaj, ispade krakun, otvoriše se vrata. Kad dođo njezinu krevetu, ona spava. A ja je zovi, kreći, gurkaj, poteži. Sve zaludu. Mrtva ka mrtva. Viru ti zadajem, pripa se ja. Mogla je umrit, a moga je je ko i ubiti, pa će reći njezini da sam ja sebet njezine smrti. Taman da ću bižati otolen, uto doleti prid kuću jedna tica poput kukviže i ravno se raskrivi na vratim. U kuću uđe muva brekulja. Zuji po kući, zuji. Siti se ja, da je ona išla u promet, gledam šta će biti. Zvrkulja joj uleti u usta, Jurka oživi i skoči se: „O, dobro ti sam bila zaspala!“ – veli Juša. A ja ću ti njoj: „Ajde mi kaži koga si noćas trla?“ Ne tide. Nikad joj potlen nisam doša.¹⁷

Čudnovata mora

Jedne pokladne večeri, sideć oko ognjišta uz bukaru vina i ljudikanje, muž spazi da se nešto čudno događa. Majka mu je sidila s jedne strane ognjišta, a žena s druge s diteton u naručju. Igrale su se s divojčicon i zabavljale je. Odjednon baka reče : „Dođi babi!“ Djevojčica priko vatre, ko leptir, i odleti baki. Žena ustane iz kreveta, uzjaši na metlu i izgovori magične riči : "Ni o drvo, ni o kamen, neg' u Pulju pod orah." I kad to reče nestade je. Znatiželjni muž tide za njon, al nije baš točno upantio njezine riči, nego reče: "I o drvo, i o kamen, i tamo di su one ." Kad je izgovorio te riči, neka moćna sila ga uze i s njime omlati sva drvlja i kamenja. Tako izudaran nađe se u nekoj konobi di se ilo, pilo i veselilo. Svega bi u izobilju. Pozdravili su njegov dolazak i primanje u ceh te mu ponudili vino iz zlatne čaše. Rekoše mu da ne spominje Presvetoga. On uzme čašu, prinese je usnama i kad je tio srknit , reče : "U ime Isusovo." U tom trenu pogasiše se svitla, nestade svega. A on ostade sam, pa pomisli: "Stavit ću bar zlatnu čašu u njidra da bi nešto iskoristio." I unde provede besanu noć.

Kad ujutro, neki nepoznat čovik otključa konobu i nemalo se iznenadi kad ga je ugleda. Nisu se mogli sporazumit jer su govorili različitin jezicima. Bili su u Italiji. Tada se

¹⁷ Isto, str. 386. (Kazivač Mate Škoro (Runovići), 1936.)

naš čovik maši rukon u njidra da izvadi zlatnu čašu. Kad tamo, umisto čaše u njedrima je bilo magareće kopito.¹⁸

Markova mora

Pripovida mi je Marko Glavota iz Runovića evo ovo o mori. „Kad mi je bilo – veli – dvadeset i četiri godine, još sam bijo momkom, dovezala me se trti mora. Svaku uboga noć, dok ja zaspi ona pritisni. Niti mogu čim krenuti, niti avaza (glasa) dati. Kaziva ćaći, kaziva materi, svejedno. Snažan sam bijo momak, gleda sam neći li je uvatiti. Nikako. Jadna ti bi ona bila, da sam je se ja dostro. Govorijo sam joj: „Dođi sutra daću ti šaku soli!“ Nije ni to pomoglo. Pane mi ovo na pamet. Odem u crkvu, nožem ustružem malo klačarde s Gospina oltara, metnem u karticu i zašijem u krpu i metnem na se. Nikad više nije došla. Bogu vala i Gospi mojoj. Ćaća mi je govorijo: „Nije to sinko mora, nego krv!“ Ali se je vara. Kakva krv? Ja sam čujo koji put, kad bi me pušćila, kako klanu moja ponistra (prozor). Tuda je utekla. Niko neka mi ne reče, da nema more! Ima, ka ima!!!¹⁹

Đavlja žena mora

U selu mog dida, tvog pradida Mate živila je žena koja je volila mlade, kršne momke. Muž joj je poginijo u ratu, pa je rano ostala udovica. Dovezala se ona prvog susjeda, mlada, kršna momka. Moga si s njime brdo obijati! Kad bi on umoran zaspa ona je dolazila njemu u san. Cilu bi ga noć trala i nije mu dala disat. Kad bi svićalo čuli bi se prvi pivci, a ona bi tad nestajala. Tako je bilo iz noći u noć. Takvu ženu zvali su mora! Reklo bi se mora ga morila. Tako ti je taj kršni momak doša do smrtne postelje, jer mora nije posustajala. Jadni momak sav u straju ode u rišćanskoga popa i sve mu ispriča. On mu je reka da tu moru pokuša uvatit za kosu ili palac od noge kad zapivaju prvi pivci. Momak nije mora dugo čekat. Mora ga je morila i tu večer, ali on se za prvi pivaca oduprjo posljednjon snagon i uvatijo je za palac. Ona se pritorila u magarca. On nije zna ko je ona. Sutradan je cili dan na magaretu gonja kamen i drva. Izmorijo je magare i oša na počinak. Magare je u noći opet postalo žena. Momak nije ništa govorijo, samo je gleda ko će taj dan jedva odat i bit umoran. Nije mora

¹⁸ <http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/231-o-viticama-i-morama> (pristup: 21. lipnja 2015., nepoznat kazivač)

¹⁹ Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str. 386. (Kazivač Jure Grepó (Runovići), 1932.)

dugo čekat. Mlada udovica, prva susjeda jedva se vukla i bila puna modrica. Odman je poveza konce. Nije nikome ništa govorijo. Oša je njojzi u kuću i zapritijo joj da mu više ne dolazi u san i da ga ne bi, ne daj Bože, trla. Bude li dolazila da će je reć cilon selu, a i šire. Od tada mu nije više dolazila u san, ali ga je uvik požudno gledala sa solara.²⁰

Vukodlaci

Demonske predaje o vukodlacima pripovijedaju o mrtvacima koji su se zbog teških grijeha četrdeset dana nakon smrti ustajali iz groba. Ako su za života bili pijanice, pojavljivali su se kao mješina puna vina, a ako nisu bili pijanice, pojavljivali su se u obliku mješine pune vodom. Nestajali bi kada bi bili probodeni glogovim kocem (ili sa sedam glogovih kolaca). U nekim krajevima (primjerice Hrvatskom Zagorju) vjerovalo se da će se pokojnik povukodlačiti ako preko njega prijeđe mačka.²¹

Vukodlaci koji plaše

U staro vrime bili su ljudi koji su uvik bili za šalu i zafrkanciju. U selu je i bilo žena i muških koji su bili plašljivi. Ovi od zezancije bi se po noći uvukli u vriće i valjali u njima ispid prozora plašljivijih ljudi. To bi se orljalo čitavu noć da oni od straja nisu mogli zaspat. Tek ujutro kad bi se dobro osvanilo, onda bi oni potiho počeli pričati da su čitavu noć vukodlaci se valjali u vrićama ispid kuća. Ko je bio naivan u to bi povirova. Drugi koji su znali istinu, smijali bi se.²²

Još jedna o vukodlaku

Jedne večeri mlađarija se sastala u Mandića kući u Jarčenjaku. Razgovaralo se o svačemu pa i o tome ko je strašljiv. Jedna divojka je uporno tvrdila da je neustrašiva i da sama u po noći smi otić na groblje. Svi ostali su tvrdili da ne smi i pala je oklada. Jedan mladić joj je reka, ako ona to uradi, da će se s njome oženit. Dat će joj svoj nož koji triba, ko dokaz da je bila u groblju, zabost na određeni grob. Ujutro će svi ostali doć provjerit je li to stvarno i izvršila. Oklada je bila laskava i primamljiva, pa je divojka bez razmišljanja uzela

²⁰ Priču je zapisala Ivana Šućur 2012. godine u Podbablju Gornjem, a prema kazivanju Mate Šućura (rođen 1972. godine u Imotskom).

²¹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 440.

²² Toma Brstilo, Medov Dolac, 25. travnja 2015.

nož i pošla put šamatorja. Društvo je je čekalo, a kako se nije vratila do prvi pitlova, uputili su se na groblje. Iznenadili su se kad su je našli onesvištenu na naznačenom grobu, a pregača joj nožen pribodena za zemlju. Šta se dogodilo? Divojka je bila strašljiva ko i svi drugi, samo je stra potiskivala. Kad je došla na groblje tila je zadatak obaviti što prije. U panici je klekla na grob i zabila nož, ali kroz pregaču. Kad se tila podić nije mogla. Misleć da je potežu mrtvi, od stra se onesvistila.²³

Vukodlak u Drumu

*Iša Jokanov ćaća iz polja kroz Drum. Već je bila pala noć kad je doša poviš Šušnjarovi kuća. Tu je vidijo magare kako pase. Oko magareta nije bilo nikoga. Kako je on bijo umoran ujašijo ga je da brže dođe kući. Kako je on ujašijo na magare, magare umisto u Šućura krene opet nizbrdo i otpendrca se do Runovića. Nije to tako ni blizu, udaljeno 12 kilometara. I onda jadni Jokanov ćaća opet mora pješke do Šućura. To nije bijo pravi magarac, nego vukodlak koji se prurušijo u magare.*²⁴

Vukodlak u Vinjanima

*Vrano Bušić i Ivan Radeljić trgovali zajedno. Jedne večeri zamaknu na Kočerinu, a pošli su na Lišticu, na konak. Kad bi bili priko Kočerinskoga polja na kolovozu stoji čovik visok u bilu. S obe strane kolovoza posijan sirak, izresta više od čovika. Ona oba stanu te počmu pitati: “Ko si šta si?” Oni u bilu ne odgovara. Ona oba k njemu. Kako oni pristupe, on se zaleti i uvati se oko Radeljića. Radeljić je bio jak čovik i slobodan. Zgrabi i njega Radeljić. A Bušić ima je srićom nov kamiš, i počme biloga kamišom mlatiti. Ali veli Vrano, kad puknem po njemu, ka po napuvanu miju. Vidim ja – kaže Vrano – da od udaraca nema ništa, i stadem ga bosti. Tvrda mišinetina ko u jarca, jedva je kamišom probodo. Kad je probodo svali se, punu i zasmrdi, ka nika lešina. A mi oba pobigosmo. Kad kući oba nas zaboli. I da ne bi Prataru i sv. Misa ne bi živi ostali. Vidiš ti šta je vukodlak! – kaže Vranjo Bušić.*²⁵

²³ <http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/232-pria-o-vukodlaku> (pristup: 21. lipnja 2015., zapisala Ana Leko, a prema kazivanju Matije Babić Duduković, rođ. Udiljak)

²⁴ Zapisala je 2012. godine u Podbablju Gornjem Ivana Šućur, a prema kazivanju Ivana Šućur (rođen 1940. godine u Podbablju Gornjem).

²⁵ Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str. 400 (Kazivač Mijo Bušić (Vinjani), 1936.)

Ante i vukodlak

Ante Ljubičić p. Jure, rečeni Benkić, iz Runovića, iša po moći u Tijaljinu. Pokasno Ante pošao od kuće. Biće bilo deset sati večerom, kad je bio ispod mosta zvanog Rakitovac. Iznenada izađe prid Antu, iz šume, crn čovik. Meni se učini – veli Ante – kolik dub. Crno čovik reče Anti: „Čekaj, tebe vale, da si dobar junak, noćas ćemo viditi ko je bolji, ja ili ti. Kad si ti pošao od kuće, ja sam u Beču bio, rva se s jednim Bečilijom, i evo sam te isto stiga. Odavno ja tebe vrebam!“ I uvate se nji dva pod ruke. I gonjali se sve do prvi pivaca. I Ante je bio strašna ljudina, najjači i najveći čovik u Runovićim- Strašno me je izmorio vukodlak – veli Ante – uvik gleda, kako bi me bacijo u vodu u Maticu. Nu ne dam se ni ja. Kad ja stisnem vukodlaka pri sebi, on se izvuče iz moji ruku. Koliko me je izmorio, još više usmrdio. Smrdi pogrda ko lešina. Kad pivci zapivaše vukodlak se izmače i pobiže. Silne modrice po Anti vukodlak napravio. Modrice, koje su me pomogle i umriti. I još mu na rastanku popriti: „Pazi me se Ante! Ili ja ili ti!“²⁶

Đavao

Đavao se po narodnom vjerovanju pretvarao u magarca (orko, maminjorga, pakleni magarac), mačku (mačić), crnoga ovna, psa i ljudima činio zlo. U Istri se orko naziva mrak. U nekim krajevima Dalmacije narod pod pojmom mačić (macić) podrazumijeva i ubijenu djecu koja su se noću pojavljivala. Orko, maminjorga, pakleni magarac, mačić po narodnom pričanju pojavljivali bi se pred ljudima noću, podvlačili im se pod noge te kada bi ih ljudi bili prisiljeni uzjašiti, nosali su ih po selima, planinama, bespućima, najčešće sve do prvih pijetlova. Te su priče biblijske provenijencije.²⁷

Vrag u Omerici

U jednom selu postojala je jama koja se zvala Omerica jer je navodno u tursko doba neka žena ubila nekog Turčina Omera i bacila ga u tu jamu. Jedanputa u selu jedan mali je napravio neku štetu, ne sićam se točno kakvu. Na to mu je mater u ljutnji rekla bolje da te đava u Omericu odnio nego što si to napravio. Nakon što mu je mater to rekla, u dječaku se rodila želja da ode tamo i stvarno ode. Na sebi je jaketu, a u džepu mu je bilo malo raspelo.

²⁶ Isto, str. 400. (Kazivač Mate Škoro, Runovići, 1936.)

²⁷ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 441.

Kad je doša do jame čuo je glas koji ga zove da siđe dole, ali da ostavi jaketu gori. Mali tako i napravi i siđe u jamu. Kući ga nije bilo cili dan i jadna mater se zabrinila. Odjednom se sitala riči koje mu je rekla i pošalje brzo brata do te jame da vidi je li on tamo. Brat otiša i nađe tamo jaketu. Poče zvat brata u jami, ali se ovaj ne odaziva. Uze njegovu jaketu i odluči sić u jamu. Dole ugleda brata i do njega nekakvo čudnovato stvorenje kojem je on sidio u krilu i plaka. Brat izvadi raspelo iz jakete i to čudno stvorenje odjedanput nestade. Posli su ošli kući, a za to stvorenje se po selu pričalo da se radi o samom vragu.²⁸

Spodoba u Ščurlićin

Momci su išli na silo u zaselak Ščurliće. Jedan je momak ponio svojoj curi poklon. Taman kad je pokuca na vrata njene kuće nešto je sa neba sletilo i ukralo mu taj poklon. Virovalo se da je ta spodoba sam vrag.²⁹

Đava na Lovreću

Uvik je baba pričala kako bi po noći čuli neke zvukove, a to je bilo vrime kad su se pričale priče o babarogama, vukodlacima, đavlima. Navodno su ti oni tako jednu noć išli istraživat o čemu se radi i vidili su kako jedna žena iz sela (ako se dobro sićan), visi na drvetu, ubila se, nešto tako, i jezik joj je bio velik do poda, ka da je đava bia u njoj. Obisila se naopako, glava prema doli. Ja bi sad pitala babu da mi to ponovno ispriča, ali baba je umrla ima 4 godine. Govorila je da je žena izgoračila jezičinu do poda.³⁰

Zaštita od demonskih sila

Ljudi su često tragali za načinima kako bi se zaštitili od demonskih sila. U Medovu Docu je zabilježeno postavljanje moći na krajeve sela čija je funkcija bila zaštititi ljude i životinje od djelovanja demonskih sila.

Moći u Medovu Docu

Kazivač priče koja slijedi je moj djed, Ivan Brstilo. Rodio se 5. travnja 1940. godine u zaseoku Brstili, najsjevernijoj točki sela Medov Dolac. Gotovo cijelu mladost je proveo

²⁸ Ante Brstilo, Medov Dolac, 4. travnja 2015.

²⁹ Katarina Brstilo, po kazivanju pok. Kate Brstilo r. Raos (1923.), Medov Dolac, oko 2007.

³⁰ Ružica Šamanović po kazivanju pokojne bake Ruže Šamanović rođ. Nosić (1939.-2011.), Split, 8. lipnja 2015.

Medovu Docu, a 1975. se preselio u Omiš zbog posla. Danas redovito i rado posjećuje rodno selo. Ova mu je priča prva pala na pamet kad sam ga zamolila da mi ispriča priče za moj seminarski rad. Kao dijete ga je najviše intrigirala i potpirivala djetinju maštu. Djed je sam zaključio kako je funkcija ove priča bila da spriječi djecu da sami odlaze u brdo Orljaču koje se uzdiže iznad zaseoka Brstili. "Cila ova priča desila ti se nigdi oko onog prvog rata. Koju godinu prije, možda. U selu je tada bilo puno mladosti, puno momaka i cura, a svi zdravi, jaki... Živilo se teško, ali mirno i sritno. Mladost je resla i ženila se. Bilo je daleko za ič na silo bilo di drugo pa su se uvijek uzimali između sebe, naši ljudi. I najednom, iz čista mira, tek rođena muška dica počela su mrit. Ne bi ni misec dana dočekali, a ako bi i dočekali uvijek bi se desila neka nesrića pa bi umrli ko mali. Jedni bi legli i ne bi se više digli, a drugi bi se izgubili i niko ih više nije moga nać. stravota, kažu. Puno groblje bili grobova. Počelo se pričat da je neko ureka cilo selo, da je pala neka kletva. Niko ne zna koje su je zle oči izrekle ni zašto. Babe su sumljale jedna na drugu, lajale i naricale kad bi kogod njihov umro. Niko ništa nije moga reć opet točno. Tada je u selu bio na župi don Petar Franceschi. Ima ti njega u Prosjacin i sinovin, tako je slavan bio. Bila su tada ružna vremena za naš svit, a on je bio uvijek tu da in vrati viru i kaže koju lipu rič. Bio je, kažu, rodon iz Omiša, al cil je život proveo uz naš narod. Razumio se u običaje i zna ljude u dušu. I on je čuo o prokletstvu. Nije bio praznoviran, ali nije nikako moga objasniti zašto ženska dica priživu, a sva muška pomru. Prvo nije tio ništa činiti, čeka je da zlo samo ode. Al zlo je i dalje haralo po selu. Onda ti je on skupio sa sebon dvoje ili troje dičice, čista srca i poveo i sa sebon po šumi. Naša je četiri kamena oko cilog sela i blagoslovio ih. Negdi ispod nji je utra nikakve moći. Dica nisu tila nikad reć šta je metnio. Tu su se molili, kažu da i nije bilo cili dan u selu. Ta ti kamenja oko sela tvore križ. Znan ti kazat di su, baš pravi križ čine. Jedan je na Kneževu guvnu, drugi na vr Kose, treći na Težinan, a četvrti na Granića klancu. Pokazat ću ti ih jedanput. I tako su se pop i dica vratili tek prid večernju misu. Na misi je samo reka da je stavio moći, kaza di su i da više nijedan medovački sin od prokletstva neće mrit. Reka je da će moći trajat sto godina i da ih se onda mora obnovit. Da će pop znat kako i šta, da sve to negdi piše. I stvarno, koji dan posli toga rodio se pradić Jozo. On je živio sedandeset i osan godina. Rodilo se puno muške dice u selu, i ja, i ujac ti, ćaća ti...Nikad nikome, eto, ništa. Sto godina je isteklo prije koju godinu, more bit. Prokletstvo se više ne spominje i nije se nikad vratilo... To je sve zasluga don Petra. Zapišider ovo tamo. Znan da ti ne tribaju priče o popin, ma o svecin. Al' eto, u našen selu se često spominje don Petar. Takvog čudesna popa više se neće nać.³¹

³¹ Priču je zapisala Ivana Granić 2014. godine u Medovu Docu, a prema kazivanju Ivana Granića (rođen 1940. godine u Medovu Docu).

3.1.2. MITSKE PREDAJE

Mitske predaje pripovijedaju o vilama i povijesnim osobama kojima je narod dao nadnaravnu moć. Pomagale su junacima i samo noću dolazile u sela. Priča se da su zavodile mladiće javljajući im se u snu. Jedni pripovijedaju da su ih vile izliječile; drugi da su siromašnim djevojkama pomagale brže istkati ruho za udaju; treći da su pomagale nejakim pastirima; četvrti da su mlade prenijele preko jezera u planinu, a stare pred crkvu itd. Činile su zlo jedino ako bi im se tko zamjerio izdajući tajnu da im je jedna noga magareća, konjska ili kozja. U narodnoj percepciji vile su ljepotice, uvijek u dugim bijelim haljinama, zlatnožutih počesljanih kosa, s modrim ili zelenim očima. Narod pripovijeda i o vilenjacima i vilinčetu.³²

Mitske predaje o susretima s nadnaravnim pojavama i bićima nisu u Dalmaciji specifične toliko po motivima i bićima, premda ima i toga, nego po osebnom uobličanju općega motiva, po domaćim protagonistima i lokalitetima, po utkanoj domaćoj prošlosti, uz uvjerenje da se svaka zgoda desila upravo ondje i onim osobama o kojima je u pričanju bilo riječ.³³

Vile u Imotskoj krajini

Vile imaju poseban položaj u narodnoj memoriji Imotske krajine. Gotovo da nema mjesta u kojemu ne postoji mitska predaja o vili koja se prikazala nekome čovjeku. Imotska krajina obiluje krškim fenomenima, a time i vilinskim stanovima. Uz svaki lokalitet vežu se priče i legende. Vile, prema predaji, najčešće žive uz vodu – jezera, rijeke, izvore, ponore i pećine, na planinskim vrhuncima Biokova i Zavelima, u dubokim hrastovim šumama kakvim je obilovao imotski kraj, na križanjima cesta i putova, pojavljuju se među ljudima pri važnim poljskim radovima (žetvi), značajnim događajima, prekretnicama u prirodi (ravnodnevnica) ili ljudskom životu (vjenčanje, smrt).³⁴

Predajama o „imotskim vilama“ posebno se bavila književnica Maja Delić Peršen. U jednom svom razgovoru za Hrvatsku radioteleviziju izjavila je sljedeće: „Ono što je važno reći da priče vilinske uopće nisu priče za djecu. Vilinske priče pričane su navečer kada su završeni poljski poslovi i poslovi koje ljudi imaju na selu. Okupili bi se oko vatre. Vila takvih koje imaju zvjezdani prah, čarobni prah, prozirna krila u našoj tradiciji ovdje nema. Naše vile su uvijek plave, što je neobično, jer žene u biokovskom zaleđu mahom nisu plave. One su sve

³² Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 429.

³³ Maja Bošković-Stulli, *Žito posred mora: usmene priče iz Dalmacije*, Književni krug, Split 1993, str. 43.

³⁴ Maja Delić Peršen, *U vilinskom kolu*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski, Imotski 2009, str. 16-17.

tamne. Lijepa žena je ona koja je tamna, nikad ona koja je plava. Nasuprot tome vile su uvijek plave, uvijek dugih kosa, uvijek nježne i onda na kraju balade nalazimo magareća kopita što znači da se neće ponašati kao bombončić, nego da postoji neka kvaka. Žena u našoj tradiciji nije se mogla izraziti, nije smila biti prepametna jer je rušila muški autoritet. Ako je bila lijepa, trebala je tu ljepotu nekako potiskivati, sakrivati. Taj ženski ego je strašno potisnut. Vrlo vjerojatno je nastao jedan revolt, one su se kroz te priče izražavale i te priče su postale izraz tih ženskih zatamljenih želja. Radeći neki posao za Slobodnu Dalmaciju, hodajući po terenu susrela sam se s ljudima koji su, nevezano za temu koju sam pisala, jednostavno počeli govoriti o vilama. Bilo im je to jako važno. Počelo to i meni bivati važno, počela sam zapisati nekakve male sličice o kojima sam razgovarali. Međutim kad sam pokušala upisati ime tih ljudi i reći ovo ćemo objaviti ljudi su rekli nemoj me spominjati. Zapravo me to intrigiralo, zaklinjali su se da su te priče istinite, ali na kraju nisu htjeli da im se ime objavi uz tu priču. Pitala sam se zašto se to događa?³⁵

Osobine imotskih vila

Maja Delić Peršen u svojoj knjizi *U vilinskom kolu* navodi osobine imotskih vila koje ih razlikuju od ostalih:

- nemaju krila, ali svejedno lete zrakom i lako se premještaju s mjesta na mjesto
- sve imaju plavu kosu, unatoč kojoj su lijepe
- umjesto stopala imaju magareća kopita ili kozje papke
- značaj im varira ovisno o prilikama, od suosjećanja do osvetoljubivosti
- često im se suprotstavlja junak tj. hrabar čovjek koji im se ne pokorava i kojega uvažavaju
- lijepoga mladića nerijetko znaju oteti kako bi im poslužio u nekim nagoviještenim erotskim igrama, ali mu prije nego ga vrata u stvarni svijet izbrišu iz pamćenja vrijeme provedeno sa njima; ako su zadovoljne mladićevim uslugama, nagrade ga, a ako nisu, uvale ga u nevolje
- ljubomorne su na djevojke kojima se smiješi sretna budućnost ili na one koje su samo vanjštinom lijepe pa ih zbog toga kažnjavaju
- pomažu mladićima koji čuvaju tajnu o njihovom postojanju ili djelovanju i time postaju njihovi sudruzi, sudionici ili nerijetko poluvilenjaci

³⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=yWCkb5Y3qkx> (pristup: 10. lipnja 2015., video-isječak Imotske vile)

- mijenjaju mišljenje često i bez razloga
- služe se svim sredstvima za postizanje cilja
- iz zabave plaše ljude i potiču njihove strahove
- bezimene su; naziv „vila“ u službi je imena, ali značaj koji u cjeloukupnom rasponu može pripadati jednoj vili ili biti razdijeljen na njih nekoliko, koliko ih se pojavljuje u priči.³⁶

Slijedi niz mitskih predaja o vilama koje su zabilježene diljem Imotske krajine. Većina vila upravo odgovaraju gore navedenim osobinama.

Naše vile

Naše vile nemaju krila, al isto znaju letit. To su ti lipe divojke duge plave kose koja in poput slapa pada niz leđa. Nemaju normalna stopala. Umisto nji imaju kozje papke ili magareća kopita. Često znaju bit ljubomorne na lipe divojke koje čeka lipa i dobra budućnost. Ako in se koji muškarac sviđi znaju ga otet i zabavljat se s njime, a prije nego ga vrata izbrišu mu pančenje i on se ne sića šta se dogodilo kad je bio s njima. Ako su zadovoljne s vrimenon provedenin s njime dobro ga nagrade, a ako nisu kazne ga. Naše vile su ti privrtljive. Non-stop minjaju mišljenje. Zna se vilama suprostavit neki hrabri čovik koji in se ne pokorava. Pomažu momcima koji nikome ne govore da one postoje. Oni ti tako postaju suradnici. Privrtljive su ti naše vile, s njima nikad ne znaš.³⁷

Marko i vila

Bilo je to još u vrime antikrista. U Ričicama je živijo neki Marko, a ima je još mlađe braće i sestara. Bijo je lip ko jabuka. Jaki, visok -moga je bacit kamen s ramena dvadeset koraka -samo malo gluv, pa su ga zato zvali –nesritni Marko. Kako je bijo nagluv, stalno je nosijo glavu nagetu na jednu stranu, pa mu je bilo teško naći curu u Ričicama. Kad su mu umrli mater i ćaća, Marko se mora pošto-poto oženit, jer je valjalo dvorit i njega i mlađu dicu u kući. Markov stric, neki Iko, koji je bijo oženjen iz jednog sela ispod Zavelima, nagovori ga da uzme jednu usidilicu, za koju su čuli da je vridna i poštena, da nema nikoga

³⁶ Maja Delić Peršen, *U vilinskom kolu*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski, Imotski 2009, str. 15-16.

³⁷ Zapisala Ivana Šućur 2012. godine u Podbablju Gornjem, a prema kazivanju Mate Šućura (rođen 1972. godine u Imotskom).

svoga, a isto je lipa ki nagorkinja vila. Samo je malo ševala u jednu nogu, pa je zato i ostala usidilica, a to nesritnom Marku nije smetalo, jer je i on ima valingu. Tako je i bilo. Negdi iza Dušnog dana, nesritni se Marko, zajedno s proscima uputi pod Zavelim po curu. I sve je to dobro prošlo, doveli oni curu kući, a strina mu vesela, a kako i ne bi -sad će se imat ko brigat za nj i za kuću. Mlada je bila radišna, sve bi začas obletila i uradila i ništa joj nije bilo teško, još je i strini pomagala kad god je šta tribalo. Svi su u selu govorili da nije moga nać bolju. Prve godine nevista, a zvala se Mila, nije išla u tuđe kuće sidit, pa su joj počeli zamirat. Tek se druge zime malo oslobodila i sa strinon bi se uputila u komšiluk. Kad je već zima stegla i žene su se počele češće sastajat jedna kod druge, da malo prikrate noć i pomognu jedna drugoj u rađi. Tako je jedne noći bura puvala ko nikad, a misečina bila ko dan. Nekoliko je žena u jednoj kući sidilo i manilo kukuruz, a s njima je bila i mlada. Sidila je podalje od šporeta, kod vrata -i pokrila noge traverson. U jedan čas, od silne bure, otvoriše se vrata i traversa joj spade s nogu. Kad druge žene vidiše da mlada ima jednu magareću nogu, skočiše se i povikaše od stra, a mlada -ko vitar, pobiže priko vrata niz rivine i više je nikad niko nije vidijo. Markova dorata su našli u proliće, mrtva u Sklopinama.³⁸

Kako je Marko vata vile

Moj rodijak Marko Kraljević, Bog mu da pokoj, sa svojiman je sta naviše u brdu, a u polje su išli priko Kraljevića kuća. Jednon je čuo da neko piva, lipi ženski glasovi. Bivale bi Isuse veselo, ko nijedne iz njegova sela. On bi iša za njiman na konju, letijo bi, al nikad ji nije uvatijo. I pisma i cure bi nestajale u Galjipovcu. A svi znaju da vile imaju lipe glasove i ako one to neće, nikad ji neš ujtiti.³⁹

Riđe koze

Litno doba. Božja pripeka nije dozvoljavala dulji boravak na suncu koje prži sve zemnike. Zrak je bio težak i jedva se disalo. Gago Depića se umorno vuka za svojin stadon ovaca i koza. Znoj mu je kapa s čela, nije ima snage ni držat dugački kamiš svoje zemljane lule među zubiman. Ovce su plandovale i nisu više pasle, dok su se koze razletile okolo. Bojeć se da ne uđu u tuđu ogradu i naprave drugom šćetu, Gago ih je vraća. Odjednon mu padne

³⁸ <http://www.imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/229-marko-i-vila-mila> (pristup: 21. lipnja 2015., nepoznat kazivač)

³⁹ <http://www.imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/239-kako-je-marko-vata-vile> (pristup: 21. lipnja 2015., nepoznat kazivač)

pogled na ledinicu di je spavalo lipo žensko dite. Gago pomisli. "Bože, ko je ostavio ovo ubogo stvorenje da se prži na suncu ?" Brzo usiće jedan kitnjasti ogranak i napravi ditetu ladovinu. Moglo je mirno i spokojno snivat jer je sada bilo u sjeni. Zadivljen je neko vrime promatra dite, a unda je mora za svojim stadom. Nije prošlo dugo vremena a prid njim se pojavi mlada žena i upita ga: "Je si li ti napravijo ladovinu mom ditetu i tako ga zaštiti?" "Jesan", promuca Gago zbunjeno. „Zato što si učinijo dobro dilo, ja ću te bogato nagradit i ispunit svaku tvoju želju!", reče njemu neznanka. „Ja neman nikakvih želja , osim da mi se okoze riđ koze jer ih iman malo u sadu", skromno će on. "Želja će ti bit ispunjena "" reče ta žena i nestade. Dugo se Gago pita ko je to moga bit, ali nije dukućio. Tek u proliće kad su se u Gaginoj staji kozili samo riđi jarić, bio je siguran da je ona neznanka bila vila.⁴⁰

Vinjanska vila

U Crnoj Gori, (u Vinjanim zovu Crna Gora jedan krajčić ispod sv. Roka) pod orajem Ante Tolića, sastale se vinjanske vištice. To je blizu Sv. Roka u Vinjanim Donjim, od Roka malo u jug 200-300 koraka. Vođa je sviju vištica Ruža, žena Jurina. Do nje je Matija žena Jozina, pa Ana žena Jakovljeva, i Jela žena Antina. Opazi ji Perić Ante pok. Mate, di su se sastale i divane. Ante se sakrije u jedan bus i gleda šta čine. Razgovaraju se – tamo one – da jim je ponestalo masti i srća od muške dice. Ruža ode u kuću i donese uže i lončić i četiri šipke. Svakoj dadne po jednu šišku u ruku, lonac na sridu, uže sveza za orovu granu dvojstruko. Ruža prva svuče se gola, zamoči ruku u lonac i namaza se po čelu, po lopaticam i po krstima. Uvati se za uže i prometnu se pet puta, tamo i amo, pa undan šipkom udari po loncu govoreći: „Moj lončiću kotarčiću, ni o drvo ni od kamen neg u Pulju pod ora!“ I stvori se Ruža ka tuka. One ostale učiniše isto tako. Najposlidnja reče: „Za dvadeset časa i tamo i amo!“ Poletiše, iskre vrcaju, ko da glavnju o glavnju učeš. U čas priko Bijakove. Ante ne budi lin – otrča pod ora i razbije lončić na tri komada, a uže pririžiđe na troje i sve baci na dolac. I brže bolje jopet se sakrije u bus. Domalo eto ji sviju natrag. Kad pod orajom ne nađoše ni lončića, ni užeta, padoše sve četiri na zemlju pod orajom i ostadoše ležeć, ka tuke kad leže na gnjizdu. Sutradan Jure kupijo komadiće lončića i užeta i sastavlja zajedno. Tada se tuke

⁴⁰ <http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/230-rie-koze> (pristup: 21. lipnja 2015., zapisala Ana Leko prema kazivanju Matije Babić Duduković rođ. Udiljak)

prometnuše kroz uže pet puta i tamo i amo, ali naoposum. Dovezaše se šipkam kuckati po lončiću i ništo šaporiti i tako se povrtiše u isansko stanje.⁴¹

Zekan u Prološcu

Dok smo živili u Gornjemu Prološcu imali smo konja Zekana, sivo bilog, ma bio lip Bože! Ima je dvi dugačke, spletene grive ko nijedan konj u selu, bile su toliko duge da su se vukle po zemlji, i vidilo se da ji nije plelo ljudsko čeljade, to su vile plele. Njega su moji strici svaki dan jutri vodili na ispašu na Jukića ledinu i kad bi popodne došli po nj da ga vrate kući, njega ne bi bilo. Oni bi se unda vratili tek primrak i našli bi ga di mirno pase tamo di su ga i pripeli. Kad bi se smrklo zavezali bi ga u pojatu i dali mu ist. Stric Ikica bi spava s konjen u zaključanoj pojati, i kad bi se u noći probudijo njega ne bi bilo za jaslan. On bi čeka da se vrati, al bi ga uvijek san privarijo i zaspao bi. Ujutro kad bi se probudijo naša bi ga jaslan kako jide. Nikad nije vidijo ko to odvodi Zekana, al svi stari u selu su govorili da su ga to vile nosale.⁴²

Vila sa kozjim nogama

Oko kuća, blizu gavlja, zvalo se i sad se zove Brsta. U njoj je živila jedna primalja, babica. Jedne večeri čula je kucanje, digla se, otišla vidit na vrata, vidila i otvorila. Vidila je dvi krasne cure sa dugom kosom u bilim haljinama, dugim. One nju molile: „Naša sestra rađa, mi bi vas molile da s nami dođete, bit ćete dobro nagrađeni.“ Najedanput ona na po puta, išli su prema jezeru, prema zapadu, ugleda, ima jedna kozje noge. Jer se onda pričalo da vile imaju kozje noge. Sidilo se i pričalo. Obično kad bi bila sva ženska dica. Muški to nisu tili ni slušat. Ako ljudi kažu da su vidili, ako čovik nije pijanac i ako je normalan ne bi on to reka da nije nešto. Ja nikad nisam vidila ništa, ali nisam ni dolazila u situacije vanka, sama u kasno doba i tako.⁴³

⁴¹ Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str. 383.

⁴²<http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/240-pria-o-zekanu> (pristup: 21. lipnja 2015., nepoznat kazivač)

⁴³ <https://www.youtube.com/watch?v=yWCKb5Y3qk> (video-isječak Imotske vile, pristup: 15. svibnja 2015., kazivačica Bosiljka Delić, Imotski, 2008)

Priče o vilan

Ljudi su uvijek virovali u vile, vukodlake. Kako su malo išli od kuće, radili su uvijek o poljoprivredi. U jednom docu čobani su primitili izrovane krugove po zemlji. Bili su uvjereni da se tu skupljaju vile i da igraju kolo. Jedna mištanka Matija Piljeva je kazivala kako je vidila vilu u štali. Noge su joj bilo ko u konjskog kopita.⁴⁴

Susret s vilom u Medovu Docu

Ima san 11 godina i bili su praznici. Išli smo kupat se na bunare. Ja san oko 9 sati čuva govede, magare i vola. Onda sam zatvorio tu kravu, magare i vola u Ogradu i otiša se na bunare kupat. Završilo se kupanje oko 11 sati. Kad san se vraća, prije san iša od svijuu.. Bila je vrućina i ja san sijo ispod zida. Cvrčak je piva cvrč, cvrč. Kad u nika doba iza zida neka životinja ko magare tuče. Ja se skočijo. Ka ja doša bliže, vidin nije magare nego žena u crveno obučena. Prikružila ruke, tanka. Doša ja njoj na tri metra od nje. Ličila mi ona onu iz Čagalja, Matinu mater. Mate je bio u Mostaru na školovanju. Ja njoj govorin Ive, kako je tvoj Mate? A ona se okrenula isprid mene, trči brzo prid mene. Kad je došla isprid vrata od vrtla nestala je. Ali prije nego je nestala vidio sam da ima od magareta kopita. Ovi moji šta su išli za menom, sa bunara, stigli me. Ja san to primuča, da mi se ne rugaju. Posli san gleda di je nestala, nisan moga je nać.⁴⁵

Jezerske vile

Pradid Ivan Perčinota ti je vidijo vilu. On je bijo jedinak i po undašnjin običajima mora je nosit perčin i rećinu. Jedanput je iša u Imocki i na Plavon jezeru kod Bagini stina vidijo je tri cure di pivaju. Pomalo in je se primica da ga one ne opaze. Dok je on doša, one su pozaspale i pokrile se ponjavon. Poćeo je skidat kumparan da će ga bacit po njiman, tijo i' je ganjat. Uto se jedna ko prenila i protegla, i vidijo je di joj je ispod ponjave izvirila magarećija noga. On se poplašijo da ga ne bi bacile u jezero, brže-bolje bacijo oni kumparan

⁴⁴ Mijo Brstilo, Medov Dolac, 24. travnja, 2011.

⁴⁵ Jakov Brstilo, Medov Dolac, 25. kolovoza, 2013.

i pobiga. Kad je doša kući pripovidijo je to materi. Ona se naljutila da je grijota nova kumparana i sutradan otišla do stina i našla lipo složen kumparan di su bile vile.⁴⁶

Vila u Slivnu

Dobro sam – veli – zakasnijo. Kad sam bijo navr brda, na povratku, napogled Runovića, biće bilo okolo ponoći. Tu ima jedna jama brezdanka. Zovu je golubinka. Stade uka koda gromovi pucaju. Poplašen Mijo ustavi se. Kad sam – veli – jopet učinijo tri, četiri koraja, jopet jeknuše brda od strašne jeke. Iznova se zaustavim i u stravu pitam: „Ko si i šta si, pitam te uime Božje? Ako si oca Adama i matere Eve, kaži šta oćeš? Ako li si od strane đavolske idi od mene u muke paklene!“ Ma nu šta mu odgovori: „Ni mi nismo od strane đavolske već smo dica Adamova. Mi vas ne plašimo nego svoju igru igramo. Ajde s mirom i biće ti s mirom.“ – „A ko si ti?“ – upita Mijo. „Vila.“ – odgovori ženski glas. Ode Mijo i nije se obazira.⁴⁷

Vile u Runovićima

„Čujo sam od Joze Škore pok. Mate, iz Runovića, di on pripovida, je iša iz polja u brdo. Kad sam doša – veli – na misto zvato Igrališće, tu imadu jedna počivala. Na njima side dvi divojke, u biloj odići, češljaju se jedna s jednu stranu puta, druga s drugu. Pružile noge jedna prema drugoj. Jozo se ne pomete, nego vrcom k njimam. One noge potkupiše i na nj se obe osminuše. Vine cure one dvi vile. Take jednake, ne znaš za koju bi se mašijo. Da se nisam boja uroka, obe bi muški uzgonja!“⁴⁸

Kako su Redžepa nosale vile

Antu Mršića Redžepa su vile nosale. Bijo je najlipši momak u selu. Svako nekoliko njega bi jednostavno nestalo na dan, dva i niko nije zna di je iša. Opet bi se vratijo u selo, uvik je se vraća. Kaziva je da je iša s vilaman priko Crvenog jezera. Konopi bi bili s jedne strane na drugu i oni bi plesali kolo nasrid jezera. I tako su priplesali sva jezera u nas. Dugo

⁴⁶ <http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/238-jezerske-vile> (pristup 21. lipnja 2015., nepoznat kazivač)

⁴⁷ Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str. 388. (Kazivač P. Škoro (Runovići), 1936.)

⁴⁸ Isto, str. 388.

*je živijo, al se nikad nije tijo ženit da ne naljuti vile. A one su ti samo birale najlipše momke, biće oni njiovi nije bilo dosta pa su se mišale s ljudiman.*⁴⁹

Rimčeva vila

*Jedno vrime u Rimaca je stala vila. Narod je je zva Rimčevon vilon, al niko nije zna kako je došla u nji. Nikad nije tila ništa ist, čingod su je nutkali njojzi nije valjalo. Jednon je Rimčeva žena Zora pekla kruv ispod sača i iza sača je ostalo malo lugava kruva. Kad je Zora digla sač, vila je to vidila, zaletila se i uzela izgorene okrajke i brže – bolje ji pojila. Sutradan je stari Rimac naredijo da ujte sačon pola kruva da se vila najide. Vila in je donosila sriću. Plela je i prela i rekla jin da predu i s vretena motaju klupko i doklen god ne uzdanu konca će bit. Kažu da su se Rimci na tomen i obogatili i da zato nisu dali vilu iz kuće. Jedan dan su otišli u polje i kad su se vratili nje nije bilo.*⁵⁰

Vile u Šućura

Moj did Mate, tvoj praid i njegov brat Ikan išli su u polje radit. Išlo se pješke 12 kilometara, a konja su vodili za ular. Nisu jahali na njemu da ga ne umore, jer će konj cili dan orat. Umorni i zojni nisu išli kući, nego su ostali u pojati u blizini crkve Sv. Luke na Kamenmostu. Svi iz daleka su u polju imali pojate za alat i da se sklone od nevrimenta. Tako su ti oni ostali tu noćit. Konja su napoili, dali mu zob i zavezali ga da se odmara. Oni su umorni legli u sino na šuvit i brzo zaspali. Did Mate se prenijo jer je ositijo da se vrata otvaraju i da konj rže. On se pripa i nije se ni mrdnijo. Kad se sve smirilo pogleda je doli, a konja više nije bilo. Probudijo je brata i sve mu ispriča. U čudu su opet zasantali jer su bili priumorni, a opet i je probudilo škripanje vrata u samu zoru prije prvi pivaca. Kad su sašli doli vidili su konja zavezana za jasje sav u goloj vodi, a griva i rep mu ispleteni. Kad su zapivali prvi pivci nji više nije bilo stra. Bili su sigurni jer je svićala zora. Rep i griva su bili ispleteni u pletenice, i po tome su odman znali da su ga vile jašile cilu noć kroz polje gori-doli, tamo-amo. Oni su konja istrli, dali mu pit i ist. Ostavili su ga cili dan da se odmara, a

⁴⁹<http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/233-kako-su-redepa-nosale-vile> (pristup: 21. lipnja 2015., zapisala Ana Leko, a prema kazivanju Slave Leko rođ. Kraljević)

⁵⁰<http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/234-rimeva-vila> (pristup: 21. lipnja 2015., nepoznat kazivač)

oni su kopali cili dan. Nikomu nisu ništa govorili. Sutradan su pod jastukon našli zlatnike i košulju izvezenu zlatnin nitima. To su nji dvojicu vile darovale.⁵¹

Vila u Bušića

„Pripovida Mijo Bušić, rečeni Košut, da mu je babi Mari bilo sto godina kad je umrla. Mara je puno puta pričala, da je ona vidila vilu. Niki Grga Krnjić uvatijo vilu i dovejo kući i sputijo u bukagiju. Vila je ženam prela – šila – tkala. Više je mogla opresti nego četiri žene. Pitali je, kako joj je ime. Ona kazivala Vijoglava. Pitale je još žene, zašto se je osamila i Grgi pušćala da je uvati. Pozlobila me – veli drugarice i starešica, pa sam morala pobignuti. A Grga me je uvatijo na privari. Jednoga dana ostane sama u kući s dicom. Zamoli dicu, da joj donese trava svake vrste, najviše kaćuna. Dica joj donesu trava, najviše kaćuna. Vila se travam namaza, bukagije i odriši i poleti. Samo reče na polasku: „Platiće Grga!“ Tako je i bilo. Sve mu se umelo i pomrlo.“⁵²

Vila i vuk

Pokojni Majo viša sa sila priko Sedla iz Druma. Negdi na pola puta, na misečini ugleda lipu curu dugi kosa di se češlja. Vidjo ju je samo do pasa. Malo iza nje je ugleda vuka kako joj se libi. Unda je viknijo: „Curo pazi da te vuk ne napadne.“ Kad je ona to čula, učas prni na drin. Ispod vešte joj izvirile magareće noge. On se pripa i uteka kući. Navečer je usnijo, zaspa. Ujutro kad se probudijo ispod jastuka je naša zlatni rubac. To ga je vila darovala iz zahvalnosti.⁵³

Babina braća i vile

Moja braća Ivan i Mate išli su na silo pješke. Bilo je lipi cura u Podosoju. Odvažili se oni i otišli u Podosoje na silo. Kad su se vraćali kući prid zoru čuli su da neko piva. Kad su

⁵¹ Priču je 2012. godine u Podbablju Gornjem zapisala Ivana Šućur, prema kazivanju Mate Šućura (rođen 1972. godine u Imotskom).

⁵² Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str. 390. (Kazivač Mijo Bušić (Vinjani), 1936.)

⁵³ Zapisala Ivana Šućur 2012. godine u Podbablju Gornjem, a prema kazivanju Mate Šućura (rođen 1972. godine u Imotskom).

*došli ispod Keljovi kuća jasno su čuli da pivaju cure. Kad oni dođoše do Keljovi kuća vidiše dvi lipe cure kako side na zidu i pivaju. Bile su lipe, duge kose, a noge in se nisu vidile. Oni su polako prošli, a da se curan nisu javili. One nj nisu opazile. Iza tog zida je velika jama i dan danas. Te cure koje su pivale bile su vile. Malo iza toga se vile više nisu pojavljivale jer i je sveti Ante uklejo!*⁵⁴

Čobanica Mila

*Okolo pedeseti godina, nije to ni davno bilo, u Mašića je bila jedna čobanica. Zvala se Mila, imala je oko dva'est godina i bila je lipa ko san. Svaki dan kad je vodila ovce na pašu, sastajala je se s vilaman, al joj niko nije virova. Koliko god bi joj mater dala vune da oprede ili oplete bičvu, dvi, ona bi se uvik vratila urađena posla. Vile bi je po vas dan zvale, a ona bi jin se ozivala. Kad bi je njezini pitali kome se oziva, ona bi rekla da je to vile dozivaju. Niko ji nije nikad vidijo, ni čujo, a ona je rekla da su joj zabranile da kaže di se sastaju. Ozivala se samo sa oj! i čim bi je zovnila ona bi morala ić. Imala je momka iz Bušanja, Jozu Soču, i jedan dan su je njezini napali sukizin ima posla, da će ji osramotit, ako ima drugog momka da jin kaže, al ona nije ništa tila reć. Uto su je vile zovnila i ona se ljuto ozvala: "Šta me više zovete, pustite me na miru!!!". Tadan je nestala. Tražili su je po gori, po polju, jaman, sve su obišli. Nikad je nisu našli, ni živu ni mrtvu. A po godinan bi i sad mogla bit živa.*⁵⁵

Vile u Studencima

Bio je Grgo Nosić, iša iz Bosne, oblazit vole, a ubili jednoga Studenčanina, Meštovića. Naniđe on priko Studenaca i susritnu ga vile gori između Studenaca i Mrnjavaca i reču: „Ej Grgure, danas ti triba da budeš bogat, pronaša se u jami čovik, a triba se spuščat doli. Govore da ima Grgo Nosić. Oćeš li Grgo sać u jamu izvuć čovika?“
*Reče Grgo: „Oću.“ Skine se i spušte ga na konop i on nađe čovika i zaveže ga s konopon i istegnu ga i reče njemu: „Koliko je platit?“ A on kaže: Vlašu opanaka. I dali mu.*⁵⁶

⁵⁴ Zapisala je Ivana Šučur 2012. godine u Podbablju Gornjem, a prema kazivanju Marije Šučur rođ. Čapin (rođenja 1944. godine u Podbablju Gornjem).

⁵⁵ <http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/235-obanica-mila> (pristup: 21. lipnja 2015., nepoznati kazivač)

⁵⁶ Zapisala Emanuela Batinić 2012. godine u Lovreću, a prema kazivanju Danice Bošnjak (rođena 1932. godine u Lovreću).

Vilenjak

Naš pokojni Toma za vrime I. svjetskog rata, ima je ženu Meštrušu, iz Meštovića. Oni ti u tom ratu odu u Bosnu. Onda je ona iša u jednu kafanu, svrati. Kad je on pio kavu, k njemu dođe nepoznat čovik, ha a ko u Bosni. Nepoznati čovik ga upita odakle je on, a on kaže: A nećete znat ako van i kažen.

- A možda i oću.

- Ja san Dalmatinac, Imoćanin, Lovrećanin. Eto sad san van reka, nemate od toga puno.

- Možda i iman. Gospodine, sad ću ja vas pitat: Je li vi znate one bunare ispod Petričevi staja, Brlog se zva?

- Znan.

- A poznate li onu Bristovaču i vrbe?

- Odatle san ja, to je moje područje.

- A poznate li ono tamo kod Zubove Gradine?

- Dobro kad vi to poznate sve, recite mi koji ste vi.

- Opet nećete znat ko smo, bilo nas je više. Mi smo vilenjaci.

- Kako možete vi bit čovik pa vilenjak?

- Mogli smo se mi i u vukove pritvarat i uć u ovce i tu bi se najeli i namirili se.

- Kad ste se vi tako pritvarali pa kako ste uspijevali?

- Uzeli bi šareno uže, nas je bilo više pa se okreni priko toga šarenoga uža. Kad bi se zasitili, onda se vrati u prvobitno stanje. Svugdi smo mogli napasti stado samo nismo mogli u Bastu kod svećenikove crkve. Tamo kad bi mi pomislili ić, nismo mogli. Tamo bi nama bila ograda velika.

Toma naš njega upita:

- Dal možeš sada još to činit?

- Ne mogu, jer kad san vidio di je svećenik, znali smo da se događa nešto nadnaravno. Ja san otiša kod svećenika, ispriča mu priču svu. On mi je reka da mu ispovidin sve svoje grije što smatran da san pogrišijo. Ja san se ispovidio i više to ne mogu činit.

To ti je meni pokojni Toma priča, a i nevisti Mari je priča, mnogima.⁵⁷

⁵⁷ Zapisala Emanuela Batinić 2012. godine u Lovreću, a prema kazivanju Danice Bošnjak (rođena 1932. godine u Lovreću).

Vid i vile

Jedan Vid kraj Tripalovi kuća iša vrć žito. I kako nigdi nije bilo čuva vitra, bilo vruće, on lega u slamu da će to vrć po noći. Zamota se u štracu, samo mu oči virile. Kad oko nika doba noći, došlo pet cura, vila, sve lipša od lipše i plešu kolo. Kad odjednon, jedna se sage i dođe ispid njega, oči u oči i kaže: «Dide Vide ja te vidin.» Malo iza toga začuše se prvi pivci i nesta vila. Vid se poplašijo i čin su vile otišle, pobiga i on kući. Nakon toga je ko zna koliko dana privrća žito, od stra nije ti ga više otiša po noći.⁵⁸

Vukovi i vile

Ćosušin ćaća priča jednon dok je čuva krave i sidio poda zidon, a krave pasle travu, ugleda vilu na zidu, rasplesa dugu zlatnu kosu pa se češlja. Vuk sta nad njon, pružio noge ko da će skočit kad vikne Ćosušin ćaća: «Vile, vuk!» A ona kad je to čula, učas prni na drin. Izvirile jon magarećije noge i ono sve vilinsko. I čovik se poplašijo. Kad je vuk uteka, sašla vila i kaže: «Barba, šta oćeš da ti dan – oćeš para, oćeš da budeš jaki, samo reci šta oćeš.» Kaže on njoj: «Ništa ja neću, samo da nikad više ne vidin vile jerbo san plašiv.» I kaže mu vila: «Kad je tako, i nećeš.» I nikad ji više nije vidijo.⁵⁹

Čudni viljenjak

Jedan je Bošnjakov čovik iša vodit trgovinu u Bosnu. Kad je doša prid jednu kuću, pozdravi dečka, a iz kuće se javi starac i kaže:

- Ko je taj? Odakle je?

- Ja san Dalmatinac.

- Dovedi ga u kuću.

Kad je on doša u kuću, starac sidi, brada mu i kosa do prsiju. On ga upita:

- Sinak, odakle si?

- Iz Dalmacije. Ja san Bošnjak od Imocke krajine.

- Kad si Bošnjak, jesi li ispod one Gradine?

⁵⁸ <http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/241-vid-i-vile> (pristup 21. lipnja 2015., zapisala Ana Leko, a prema kazivanju Ane Stojić rođ Mandić, Gornji Proložac).

⁵⁹ <http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/242-vukovi-i-vile> (pristup: 21. lipnja 2015., nepoznat kazivač).

- *Jesan.*

- *E, sad sidi sinak pa ću ti ja kazati.*

Star san 105 godina. Bio san vilinjak 50 godina i pribiva san u ciloj Dalmaciji, a naj san više pribiva u Bijakovi. Pitan te jesi li katolik?

Bošnjak odgovori: Jesan.

E, sad ću ti ja pripovidit šta znači bit katolik. Bilo nas je 25. Kad je bio Božić, unda su bosanci s konjin išli u Primorje po vino. Unda nami on naredi da moramo dočekat bosance i konje na Dubcin. Koji prvi konj naiđe s vinon, ustrilite konja i donesite od konja srce. Kad smo došli na Dubce, mi za konja, konj se poplaši, a gospodar veli: U ime Isusovo i prikrsti se. Mi nismo više mogli k njima doć, spričen nan put bio. Unda kad smo došli gazdi, mi tako kažemo. On naredi: Sada ajdete u Vrdoljake di smo mi stanovali i ustrilite popa i popovo srce donesite. Kad smo mi došli u Vrdoljake, nađemo popa di vodi konja na livadu, a mi govorimo .- sad ćemo ga mi ovde ustrilit. Kad je on propinja konja, klekne da će zadit polugu da će ga zavezat, klekne i prikrsti se. Niko nije moga prić, stvori se bedem između nas i njega od nebesa do zemlje. Mi zaključimo – čekat ćemo ga kad legne, onda ćemo ga u krevetu ustrilit. On je večera i uze očinaše da će Boga molit. Kad je Boga molio, dođe u sobu da će leć. Sidne na krevet da će se izut i reče: U ime Isusovo, pomози Bože. Mi nismo k njemu mogli doć, isto se stvori bedem između nas. Mi dođemo gazdi i tako njemu kažemo šta se je trevilo sa konjon, a šta sa popon. Kad smo mi to njemu rekli, kaže on nama ovako: Kad ste mi pravo to ispričali i pokušali, sada ajdete kući, svaki kući svojoj. Ajdete svećeniku i ispovidite i svećeniku recite sve šta ste doživljavali i radili u životu. A vi kad budete susrili katolika, možete mu reći samo ovako: Kud odili da odili, pripovidajte šta je se desilo i neka se prikrsti svaki katolik i neka se ne boji kad se prikrsti. Jaka je katolička vira kad se prikrsti.⁶⁰

3.1.3. POVIJESNE PREDAJE

Povijesne predaje sadrže dijelić prošlosti zapamćene ili naučene, pretpletene s fikcijama u koje se vjerovalo.⁶¹ Prema povijesnom slijedu hrvatske povijesne predaje mogu se klasificirati na:

1. Agrafijsku epohu.
2. Doba drevnih Grka.
3. Ilirsko i rimsko doba.

⁶⁰ Zapisala Emanuela Batinić 2012. godine u Lovrećum, a prema kazivanju Danice Bošnjak (rođena 1932. godine u Lovreću).

⁶¹ Maja Bošković-Stulli, *Žito posred mora: usmene priče iz Dalmacije*, Književni krug, Split 1993, str.40.

4. Starohrvatsko doba.
5. Epoha od ujedinjenja Hrvatske do kraja vladavine narodnih vladara (925. – 1463.).
6. Epoha osmanske vladavine (1463. – 1878.)
7. Period od konca 19. stoljeća do 1914. godine.
8. Razdoblje između dva Svjetska rata (Jugoslavija 1918. – 1990.).
9. Epoha SFRJ (1945. – 1990.)
10. Period od osamostaljenja Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1990. –).

U ovome radu predaje se odnose na epohu osmanske vladavine (1463. – 1878.). Iako su Turci ugrožavali Imotsku krajinu od pada Bosne 1463. godine, pljačkali njezino zemljište, naročito plodno polje i njegovu okolicu, ipak se tu potpuno učvrstiše tek nakon konačnog pada Imotskog u njihove ruke (1493.).⁶² Haranja i pljačkanje pojedinih krajeva od strane Turaka mnogo godina prije zauzimanja nije bilo samo u Imotskoj krajini. To se događalo svim susjednim mjestima i krajevima, pa i onima koji nikada nisu došli pod tursku vlast. Nekoliko godina se spominjalo kao vrijeme kad je Imotski osvojen. Pisalo se o godinama 1471., 1483. i 1519. Danas se godina 1493. smatra relevantnom na temelju zapisa franjevačkog ljetopisca iz samostana u Omišu, koji je zapisao: Grad (Imocki) Turčin osvoji 1493. S Imotskim je pala i cijela njegova Krajina, zajedno s utvrdom Proložac (to su bile jedine dvije poznate utvrde na cijelom imotskom području).⁶³

Nakon pada u turske ruke Imotska krajina proživljava teške dane kao i ostali hrvatski krajevi. Odmah nakon zauzimanja Imotskoga u nj se naselila nekolicina turskih upravljača – službenika, vojnika, zaslužnih Turaka i njihovih obitelji. Ovi su zauzeli najplodnije zemljište Imotskog polja i njegove okolice, naročito imanja izbjeglog stanovništva. Manji se broj naselio na prometnim i strateškim točkama.⁶⁴

Epoha osmanske vladavine ostavila je snažan trag u narodnom sjećanju. Zabilježene su mnoge predaje koje svjedoče o tom razdoblju povijesti. Pri tome su u predajama najčešće zabilježeni zulumi koji su Turci radili lokalnom stanovništvu. Marko Dragić u *Poetici i povijesti hrvatske usmene književnosti* piše o takozvanom pravu prve bračne noći. Mnogi su mu kazivači diljem Bosne i Hercegovine pričali kako su Hrvatice morale prvu bračnu noć provesti s agom (turski dostojanstvenik). „Kad su se naši momci ženili, morala je mlada ići prvo spavati s tim njiovim starišinom, valjda se zvao aga, a tek onda svome mladoženji. Čak

⁶² Ante Ujević, *Imotska krajina*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski, Imotski 1991, str. 113.

⁶³ <http://www.imotski-svitnjak.com/index.php/iz-povijesti/item/53-obitelj-de-franceschi-u-imotskom-od-1717-do-danas/53-obitelj-de-franceschi-u-imotskom-od-1717-do-danas> (pristup 21. lipnja 2015.)

⁶⁴ Ante Ujević, *Imotska krajina*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski, Imotski 1991., str 113-114.

je i to jedno vrijeme bilo dok se naši nisu snašli pa se jedan đuvegija (mladoženja) obuko u ženske aljine i nije dao svoju ženu. Jedan je tako lego s agom i probo ga je nožom. Tako su se naši ljudi snašli.“ U knjizi je naveden i primjer kako su lokalni mladići nastojali izbjeći taj zulum. „Mladići su se dosjetili, hajde svi ćemo se skupa jedan dan oženit, pa ko strada – strada. I odatle polazi predanje o zajedničkim svadbama u našem kraju. Znalo se jedan dan vinčat po 50 parova.“⁶⁵

Matej Tolić mi je ispričao ispričao povijesnu predaju s motivom prve bračne noći.

Priča o dubu u Gornjim Vinjanima

*U Gornjim Vinjanima je Janjišev dub. Ispod tog duba su prolazili svatovi djevojke iz Dereka i Ivana iz Posušja kad ih je susreo beg sa svojom svitom i zatražio mladu na prvu bračnu noć. Ivan je odbio i u sukobu ubio bega i dao se u bijeg. Za kaznu su mlada i svatovi pobijeni i zakopani ispod tog duba, a Ivan je nakon dvi, tri godine bijega uhićen i za primjer drugima nabijen na kolac. Usmena predaja kaže da je nesreća pilat daj dub ili uzet sa sobom bilo šta šta s njega padne. Ima priča i da je dub krvario i nosio prokletstvo onima koji su ga tili kresat.*⁶⁶

Datum ovoga događa nije poznat. U kraju postoji i usmena predaja vezana uz razdoblje iza Drugog svjetskog rata. Prilikom proširivanja i asfaltiranja lokalne prometnice koja prolazi blizu Janjiša duba, radnici su pronašli “nekakve ljudske kosti“. Možda su to bili upravo ostaci nekog od sudionika tih davnih, tragičnih, krvavih svatova. Postoje i tvrdnje da se u blizini Janjiša duba nalazilo i staro tursko groblje, koje je služilo potrebama Turaka smještenih na području Imotske krajine. No, ne postoje nikakvi konkretni povijesni zapisi koji bi potvrdili autentičnost ove tvrdnje. Kao što je kazivač ispričao, uz Janjiša dub vezana je i predaja o tragičnoj sudbini onih koji, na bilo koji način, oštete stablo. Jedan je radnik, kako tvrdi usmena predaja, uklonio granu koja je smetala asfaltiranju puta. Dva dana poslije stradao je “u nejasnim okolnostima“. Također je rašireno i vjerovanje o padanju “crvene kiše“, kada se dub ošteti. U sjećanju naroda, još uvijek se priča o stradalim svatovima. Stanovnici

⁶⁵ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 377-378.

⁶⁶ Matej Tolić, Split, 15. veljače 2015.

okolnog područja i danas ostavljaju cvijeće pokraj Janjiša duba, kao spomen na veliku tugu koja je prije nekoliko stotina godina pogodila čitavi imotski kraj.⁶⁷

Povijesna predaja s motivom prve bračne noći, kazuje se i u Studencima.

Bilo je to davno. Niko ne zna kad, al se sigurno zna da je to bilo u vrime turskog zuluma u našin krajevin. Turci su bili na Studencin. O ton svidoe nazivi zaselaka Potkule i Albegovca i njiva Turske ploče. Turski je beg bio u Vinici. Bio je nemilosrdan i ugnjetava je naš narod, kaure, kako su nas zvali. Nametnio mnoge poreze i daće, a najteže je bilo to što je beg ima pravo prve bračne noći. Stoga su se naši momci ženili krijomice, da ne bi beg dozna. Cure su se krale. Puno puta ni mater ni ćaća nisu za to znali. Kako se srcu ne more zapovidat, zaljubi se kršno momče iz duvanjskog kotara, iz obitelji Tomića, u lipotu-divojku, Sinjanku iz Udovičića. Bijaše zor-divojka, lipa da je se dva oka nagledaju. Zadadoše viru da će jedno drugon pripadat i da će se volit do greba, te da ji niko neće rastavit. Prolazio dan za danon. Mladi Tomić je skuplja svatove u najvećoj tajnosti, Duvnjake, sve po izbor junake. Jednog dana, nakon roditeljskog blagosova, zaputiše se u Cetinsku krajinu po kićenu divojku. Nisu smili ić Livanjskin poljen, jer bi ji opazili i već na odlasku po divojku napali. Krili su se brdovitin studenačkin pridilin i zapadnin dilon Imocke krajine. Sritno dođoše u ravno Sinjsko polje, isprosiše divojku, blagovaše i gostiše se tri dni, a unda se zaputiše kući, na radost mladoženjinu i njegovi roditelja. Putovanje je bilo dugo i naporno. Ipak se pivalo i popivalo, razigravali se bisni konji i junaci. Išli su priko Dobranja, Sviba i priko Musinca spuščali se u polje da napasu i napoje konje i da se odmone. Ni slutili nisu šta ji čeka. Turci su ipak saznali za svatove, okupili se, predvođeni begon, i postavili zasidu. Turska se vojska utaborila u Klancu i nije se mogla primitit, iako je izvidnica išla prid svatovin. Kad su se svatovi spustili niz Aljevac, Turci jurnuše iz Klanca i započesh boj. Sraz je bijo silan. Sukobi se krst i nekrst, jedni braneć svoju viru, čast i domovinu, drugi otimajuć i ubijajuć. Čula se samo vika i zapomaganje, jauci pomišani s rzanjen konja, zveketon sabalja i bojni kopalja. Sve je tutnjilo, treslo se ko da se samo tlo ugibalo pod nogon. Boj je traja skoro tri sata. U smiraj dana bojište je utinulo. Čuli su se samo bolni uzdasi i prigušeni jecaji umirući. Sve je bilo prikriveno leševin junaka i mrtvi konja. Svi svatovi pogiboše, ali se i turska sila slomi. Ono što ostade pobiže glavon kud mogaše. Osta samo lipota-divojka, neobljubljena, nemilovana, neudomljena. Oda jadna bojnin poljen i privrće junake tražeć svoju nesuđenu ljubav. Pronašla je njega, kuma, divera, starog svata i barjaktara. Srce joj se skamenilo. Zanimila je, ostala bez jauka na usnama, bez suze u oku, poput stine. A unda je pa mrak. Sve je bilo

⁶⁷ <http://www.dalmacijanews.hr/clanak/ck1i-legende-o-janjisa-dubu-u-vinjanima-gornjim#/clanak/ck1i-legende-o-janjisa-dubu-u-vinjanima-gornjim> (pristup: 21. lipnja 2015.)

pusto, tamno i prazno. Čuli su se samo gaktaji gavranova, a zvizde su treperile na nebu ko nimi svidoci, dajuć tračak svitla i nade. Sila je na vr' briga i gorko proplakala. Njezine suze potekoše niz brig i pritvoriše se u bistri izvor. Ljudi ga prozvaše Zvizdon, sićajuć se zvizdanog neba u noći nakon boja koji je dobro zapantila nesritna divojka. Od tada pa do danas taj izvor nikad nije prisušijo. Napaja žedne širon Sudenaca i još deset okolni sela u vrime najteži suša. Na ton se izvoru odmara putnik i namirnik. Tu taže žeđu domaće i šumske životinje. To je vrutak života. Nesritna divojka i žitelji bliži zaselaka pokopaše tila poginuli na brižuljku povr Zvizde. Danas se ta brižuljak zove Stećci. Divojka je svaki dan oblazila grebe i oplakivala svoje mile. Čuvajuć ovce i ispredajuć konce, na glavi je donosila ogromne kamenove koji su bili nadgrobni spomenici. Nemoj se ton čudit! Bog jon da nadljucku snagu. Te se stine i danas nalaze na Stećcin i svidoče o junačkoj smrti svatova koji obraniše čast divojačku i cilog njezina roda. Divojka je živila dugo. I nakon smrti oblazila je misto svoje nesriće i životne žalosti. To se i danas događa svake noći oko ponoći, samo je svak ne more vidit. Niki Studenčani su i danas živi svidoci koji su vidili divojku u nrodnoj nošnji kako sidi na Zvizdi nogu umočeni u izvorsko korito. Kažu da će bit tako do kraja svita i vika.⁶⁸

Ivan i Marija Šućur ispričali su Ivani Šućur kako je lokalitet Bešundijevac u Podbablju Gornjem dobio svoje ime.

Priča o Turčinu Bešundiji

To je bilo davno, još su naši pradi i prababa pričali o tome. A njima su to njiovi didovi i babe pričali. Ovako: bila je to neka zajednica. Svi su stali zajedno, bilo je oko dvadeset čeljadi. Muška čeljad je ošla crkvi pri Božić o noć. Misa je bila sve do svanuća. Ženske su počele kuvat ručak čin je svanilo. U to je doša jedan Turčin, zva se Bešundija. Sveza je konja za badnjak. Uša je u kuću i ženskima zabranijo da prave ručak. Manita je po kući, razgrća vatru i baca je po kući. Kad mu je dojadilo oša je doli podno sela i sveza konja da će ga napojit di su bile stare kamenice. Kad su muški došli kući ručka nije bilo, ženske su plakale. Unda je jedan najhrabriji uzejo pušku kremenjaču i oša za Turčinon. Vidijo ga je doli na raskršću, nacilja i ubijo ga. To misto di je ubijen Turčin i dan danas se naziva Bešundijevac (dio sela Šućuri).⁶⁹

⁶⁸<http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/legende/200-legenda-o-postanku-izvora-zvizde-i-izginulim-svatovima> (pristup: 21. lipnja 2015., nepoznatikazivač).

⁶⁹ Zapisala Ivana Šućur 2012. godine u Podbablju Gornjem, a prema kazivanju Ivana Šućura (rođen 1940. u Podbablju Gornjem) i Marije Šućur rođ. Čapin (rođena 1944. u Podbablju Gornjem).

Hajduci

Hajduk je odmetnik od turske vlasti i borac protiv nje za narodnu slobodu.⁷⁰ Cilj hajduka bio je nanijeti Turcima što veće gubitke te od istih oteti imovinu i podijeliti je sa osiromašenim kršćanima. Hajduci su se skrivali u brdima, brdskim puteljcima i klancima, presretali agove, begove te njihove bogate poslušnike, oduzimali im plijen, a ponekad ih i ubijali.⁷¹ Padom Bosne i Hercegovine i dijelova Hrvatske pod Turke u njoj su se javljaju hajduci. U povijesnim izvorima hajdučiju i četovanje spominje 1550. godine putopisac Zeno, a za vrijeme *Kandijskoga rata* (1645. – 1669.) bili su na vrhuncu. Oprečna su mišljenja o hajducima. Jedni ih smatraju razbojnicima, a drugi ih glorificiraju i mistificiraju. Do suprotstavljenih mišljenja o hajducima dolazi zato što su postojale tri kategorije hajduka.⁷²

Postojali su *hajduci zulumčari (turski hajduci)*. *Šeh Gaibija* je bio vođa „kupreških turskih hajduka“ koji su u Rami 4. siječnja 1557. zapalili i opljačkali samostan, a franjevce pobili. Nasuprot hajducima zulumčarima bili su *hajduci osvetnici*, za koje Ferdo Šišić piše da su oni odvažni ljudi koji su „kroz cijelo vrijeme turskog ropstva, podržavali smisao za slobodu i oslobođenje.“ Ta junačka borba „za zbacivanje turskog jarma najljepša je naša epopeja u kojoj su hajduci među glavnim junacima.“⁷³ Postojali su hrvatski i srpski *hajduci razbojnici* poput harambaše Nikole Maletke koji je zaprosio Anđu Bailovu iz Livna, a kad ga je ona odbila, on joj je zaprijetio da neće ni drugoga ljubiti i da će je od svatova oteti.⁷⁴

Hajduke osvetnike nije poticala pljačka nego osveta prema turskim zlodjelima i narod ih je držao junacima pa je o njima ispričano mnogo pjesama i povijesnih predaja. Među glasovitim hajducima posebno su se istakli *Mijat Tomić, Roša-harambaša (Ivan Bušić)* i *Andrijica Šimić*.⁷⁵

⁷⁰ Vjekoslav Klaić, *Rječnik stranih riječi*, Školska knjiga, Zagreb 2007, str. 512.

⁷¹ <http://www.bijakova.com/index.php/mitoviilegendemeni/hajducimeni> (pristup: 21. lipnja 2015.)

⁷² Marko Dragić, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, u; Andrijica Šimić izuzetna pojava među hajducima (zbornik radova sa znanstvenog skupa „Hajduk Andrija Šimić i njegovo doba“ održanog 11. studenoga 1995. u Imotskom), Logos-tours, Split 2005, str. 65.

⁷³ Isto, str. 65-66.

⁷⁴ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 349.

⁷⁵ Marko Dragić, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, u; Andrijica Šimić izuzetna pojava među hajducima (zbornik radova sa znanstvenog skupa „Hajduk Andrija Šimić i njegovo doba“ održanog 11. studenoga 1995. u Imotskom), Logos-tours, Split 2005, str. 66.

Andrijica Šimić

Najpoznatiji hajduk koji je posjećivao Župu i Biokovu bijaše Andrijica Šimić. Pričali su mi stari da je bio čvrst i „brz ko zmija“. Kažu da je mogao preskočiti magarca i da je smjesta skočio na dvanaestu skalinu pred kućom Bepa Luetića. Kao djeca i mi smo prolazeći Biokovom pogledavali po pećinama tražeći skriveno blago koje je, po pričama župljana, oteo Turcima i u pećini negdje oko Malog Osova sakrio narodni junak, legendarni hajduk Andrijica Šimić.⁷⁶

Šimić Andrijica rodio se 2.10.1983. u Alagovcu kod Gruda. Već u 10. godini otišao je u Mostar agi Tikvini u službu i služio ga punih 10 godina. Zulum i nepravde otjerale su ga u planinu godine 1859. Oteo je oružje nekom begu, kome je iznenada sasuo šaku prašine u oči. Hajdukovao je po Rakitnu, Doljanima, Imotskom, Kupresu, Livnu, Glamoču i Vrlici. Narod ga opisuje kao branitelja sirotinje i zaštitnika potlačenih. Progonio je i bogatije kršćane. Uhićen je 1866. godine, te je izručen turskim vlastima. Nakon dvije godine tamnovanja u Splitu, Imotskom, Duvnu, Livnu i Ljubuškom, uspio je, prepilivši okove, pobjeći iz ljubušskog zatvora 1868. godine nakon čega se ponovno odmetnuo u hajduke. U proljeće 1878. godine nedaleko od Imotskoga pao je u zasjedu, u kojoj mu je izginula sva družina, a on se jedva spasio. Stigao je u Runoviće kod Imotskog nekom Anti Garcu, koji ga je okrijepio umorna, ali pogazio vjeru da ga neće izdati. U snu ga je svezao i predao austrijskim vlastima za ucjenu koja je raspisana za njegovu glavu. Vidjevši da je prevaren Andrijica je kumu Anti Garcu izrekao kletvu: „Dabogda moje noge nad tvojom glavom bile.“ U 68. godini života pomilovao ga je car Franjo Josip. Mnoštvo naroda dočekalo ga je na splitskoj rivi. Slobode se nije nauživao; 5. veljače 1905. naglo je umro i to baš u kući svog izdajice Garca, koji je umro dva dana nakon Andrije, pa su obojica ukopana u isti grob. Andrijičina se kletva ostvarila. U groblju u Runovićima počivaju Andrijica i njegov izdajnik, a Andrijičine noge su nad Garčevom glavom.⁷⁷ U *Zmijavcima* pripovijedaju da je Andrijica „po stare dane uvijek sidio onog debelog grasta, baš onog ispod kojeg je sidio i did Kikaš iz *Prosjaka i sinova*. Pa i da su ga našli tako da di je umro sideć ispod hrasta.⁷⁸

⁷⁶ <http://www.bijakova.com/index.php/mitoviilegendemeni/hajducimeni> (pristup 21. lipnja 2015., nepoznat kazivač)

⁷⁷ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008, str. 411-413.

⁷⁸ Marko Dragić, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, u; Andrijica Šimić izuzetna pojava među hajducima (zbornik radova sa znanstvenog skupa „Hajduk Andrija Šimić i njegovo doba“ održanog

Zadnje riječi su mu bile: „Draga moja braćo, Imočani, moji su se dani izbrojali. Teško mi je osvetu premostit, al još teže tuđinu oprostit. Al za ljubav Krista raspetoga, svim opraštam od sveg srca svoga.”⁷⁹

Roša harambaša

Roša harambaša hajdučki je naziv za Ivana Bušića. Rođen je oko 1745. godine. Postoji nekoliko teorija o mjestu rođenja. G. Bujas u *Makarskom ljetopisu od godine 1773. do 1794.* piše da je rođen u Gorici kod Gruda. Vjerojatnija je teorija koju iznosi A. Ujević u *Imotskoj krajini*, a glasi da je Roša rođen u Donjim Vinjanima. Prozvan je Roša jer je imao crvenu kosu (tal. *rosso* = crven). Rano je ostao bez oca Jakova. Živio je na turskoj granici gdje je slušao i svjedočio turskim zulumima, pa se u njemu javlja strast da se osvećuje Turcima. Velik je broj predaja koje kazuju o Rošinom hajdukovanju. Roša je, kaže predaja, po narudžbi ubijao čas sina, čas oca koji su međusobno bili u svađi. Međutim, kada se *Ali-beg Sukljašević* izmirio sa svojim sinom Ahmedom, kojega je prethodno pobratimio sa Rošom, potkupili su šestoricu *Vlaha* da ubiju Rošu. Roša je upao u zasjedu u kojoj mu poginu brat i jedan pratilac, a onda je on sa svoja dva hajduka pobio napadače i oba Sukljaševića. Roša je hajdukovao od Imotskog do Sarajeva. Priča se da je Roša bio i gusar odlazeći do Amerike i Indije. Bono Benić piše da je Roša imao trideset tri druga. Pisani dokumenti i predaje kazuju o Rošinom boravku u kreševskom kraju. „Turci su godine 1777. orobili kreševske franjevce za tisuću groša, jer se na *Lopati* (lokalitet *Korča*) dočekalo 12 trgovaca s robom. Ubili su trojicu, a ostali su pobjegli. Svu su robu hajduci raznijeli. U narodu *Sarajevskog polja* ostala je uspomena na Rošu, pa se nekome tko je nagal kaže da je nagal „ko Roša“.⁸⁰

Povijesna predaja koja slijedi prepričava se u Donjim Vinjanima.

Hajdučki harambaša Ivan Bušić Roša, živijo ti je u Donjin Vinjanin. Nadimak je dobijo po crljenoj kosi. Ima je brata Mijata, a njega ti je ubijo Rošin pobratim Amet (Ahmet) Sukljašević iz Mostara. Ubijo ga je na kukavički način, iz zaside, dite. Roša se undan naosumio na pobratima i undan ubije njega i nikoliko njegovi ljudi. Poslen toga pobigne on u ajduke. Mostarci Turci su ti undan odlučili osvetit Ameta, pa puklo kud puklo. Undan se

11. studenoga 1995. u Imotskom), Logos-tours, Split 2005, str. 85-86. (Malo vjerojatna je ova teorija jer je radnja *Prosjaka i sinova* smještena u Medovu Docu)

⁷⁹ <http://www.bijakova.com/index.php/mitoviilegendemeni/hajducimeni> (pristup: 21. lipnja 2015., nepoznat kazivač)

⁸⁰ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008, str. 402-403.

umišaju i livanjski Turci i odluče osvetiti mostarske, ali ji Roša jopet ubije devet. Urotiše ti se tada svi Turci, al on, ko kad je bijo stoput pametniji od njizi sviju skupa zajedno, on ti lipo pobigne, u Taliju i vrati se za par godina. I dalje je ratova s Turcima, ali je napada i pljačka trgovce i putnike, a zavadija je se i s imockim pravoslavicima. Niki su ti o stra prišli na našu viru, pa ga zato nazvaše “ustaško-križarski preteča”. Posta je opasan i za mletačku i za tursku vlast, pa su činili svašta da ga maknu. Roša je nastavio po svom, a kad mu je više dodija taj ajdučki život, on ti je tražio pomilovanje. Nije ga dobijo, pa ti je unda jopet oša u Taliju i kašnje se vratijo u Dalmaciju. Svi su se bojali da će jopet izbit neredi, pa su ga ubili, osikli mu glavu, napunili je pamukon i undan su ti je nosali i š njome po turskim gradovima skupljali darove. Znaš ti, dite, Roša ti je meni bijo neki did, pradić, ali ono izvanjski. Ne znan točno po kome, al ja san ti se uvik ponosila s time, a je i moj ćaća. Uvik mi je priča o njemu i govoriyo da neka se ponosin s timen. Neki ti njega fale, neki mu laju, al moj je ćaća, dobar ti je bijo, Bog mu da pokoj, uvik govoriyo da je to dobro, da je bitno da je on za života ostaviyo traga. Pa šta što mu laju, stara je narodna: “Dobar konj ima sto mana, a loš samo jednu-ne valja!” E, dite moje, nemoj se nikad stidit svoje krvi. I ti se tribaš ponosit š njimen, sa svojim Vinjanin. Nemoj to nikad zaboravit, ti si isto naše gore list! Rošini dvori ti se nalaze u Donjin Vinjanin, ispo crkve sv. Roka, blizu Crne Gore. Područje iznad kuće ti se zove Rošine livade. Tu ti je i njegovo guvno i njegov bunar i kamen na kojem ti je smijo sidit samo on i niko drugi. E, da mi nije ovi stari kostiju, pa da mogu trčat, a trčala san dok san cura bila, sad bi ja tebe odvela gori u Rošine livade, da ti to vidiš. A eto, bar vidi njegovu sliku, tuten ti visi na zidu u ganjku!⁸¹

U novije vrijeme Roša je ušao i u umjetnu književnost. Nobelovac Ivan Andrić u noveli *Ispovjed* prikazao je posljednje trenutke hajdukova života i njegovu tragičnu smrt. Prema noveli Roša je potjecao iz okolice Kreševa u Bosni i u doba Francuza hajdukovao po Dalmaciji, Hercegovini, i Crnoj Gori. Turci su ga počeli progoniti na zahtjev Francuza, kad je nekim Crnogorcima orobio francuskog kurira. On se nakon toga povukao u rodni kraj oko ispovijedi tragično završio život u provaliji ispod pećine u kojoj se skrivao. Andrićev Roša po svojoj psihofizičkoj strukturi vrlo je sličan povijesnom Roši, iako se od njega razlikuje i porijeklom i vremenom hajdukovanja. Književnik Ivan Raos spominje ga u romanu *Prosjaci i sinovi*. Stavlja ga u 18. stoljeće, kaže da je pridjevak Rošo dobio „poradi crvene kose“ i ističe da ide u red hajduka koji su imali svoju hajdučku družinu.⁸²

⁸¹ Isto, str. 403-404.

⁸² Bruno Bušić, *Ivan Bušić-Roša – hajdučki harambaša*, Liber Croaticus Verlag, Mainz 1977, str. 23.

3.1.3 ETIOLOŠKE PREDAJE

Etiološke predaje nastaju na temelju povijesnih događaja i osoba iz ljudske potrebe za objašnjenjem uzroka i podrijetla nastanka naziva pokrajina, mjesta, lokaliteta, grobova, grobalja, prezimena; nastanka i nestanka jezera, vrela, bunara, čatrnja te uzroka različitih pojava u prirodi i među ljudima. Težnja k objašnjavanju i tumačenju etioloških predaja stara je koliko ono što one tumače. Etiološke predaje nastaju na povijesnoj, mitskoj, eshatološkoj, demonološkoj i legendarnoj razini. U tim su predajama sačuvana sjećanja na znamenite ljude i događaje iz najstarije povijesti. Uspomene na znamenite osobe i sudbonosne događaje čuvaju i mnogobrojni toponimi.⁸³

U hrvatskom narodnom pripovijedanju sačuvan je velik broj etioloških predaja. Tako u Splitu je i danas u usmenoj komunikaciji etiološka predaja iz ilirskog doba koja pripovijeda o nastanku prezimena: Škare, Vatavuk, Strizirep. U narodnom je pamćenju krunidba prvoga hrvatskoga kralja Tomislava, a u njegovu čast Duvno je prozvano Tomislavgrad. Velik je broj djevojačkih lokaliteta na kojima su stradale mučenice. Često su predaje o lokalitetima i grobovima potaknule arheologe da ih istraže i uvjere se u istinitost priča. Tako je Ćiro Truhelka istražio *Kraljev greb* u Jajcu i ustvrdio da je ondje ukopan zadnji bosanski kralj Stipan Tomašević (1461. – 1463.). Kostí kralja prenesene su u samostansku crkvu u Jajcu gdje se i danas nalaze.⁸⁴ Na području Imotske krajine zabilježene su etiološke predaje koje najčešće objašnjavaju kako su pojedini lokaliteti dobili svoje nazive.

Kako je Orljača dobila ime

U Medovu Docu ima brdo koje se zove Orljača. Visoko je 909 metara. Umalo je i planina. Stari su govorili da se svake noći u njoj nešto orlja i valja. Virovali su da u nju svake noći dolaze nadzemaljska bića koji stvaraju te zvukove orljanja.. Upravo zbog toga orljanja brdo je dobile ime Orljača.⁸⁵

Bliznice

Bile su ti dvi sestre bliznice (blizanke). Unda se prala roba na Bliznican. Ova jedna počela se topit, a druga poče je spašavat . Nisu znale plivat i obe se utopile. Tako ti gori sad imadu dva kamena na spomen i zato su i dobili ime Bliznice. Kažu da kad dirneš u ta dva kamena da bude veliko nevrime.⁸⁶

⁸³ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 415.

⁸⁴ Isto, str. 415-416.

⁸⁵ Toma Brstilo, *Medov Dolac*, 1. lipnja 2015.

⁸⁶ Zapisala Emanuela Batinić 2012. godine u Lovreću, a prema kazivanju Danice Bošnjak (rođena 1932. godine u Lovreću).

3.1.4. ESHATOLOŠKE PREDAJE

Eshatološke predaje pripovijedaju o potresnom pojavljivanju ubijene tek rođene izvanbračne djece, umrle nekrštene djece i ubijenih odraslih osoba. Ubijena i umrla nekrštena djeca pojavljivala su se noću, kriveći se u bijelim haljinicama sa svijećom u ruci. U zapadnoj Hercegovini tu djecu nazivaju krvljavcima, u istočnoj Hercegovini drekavcima, a u dubrovačkom kraju tintilinićima ili tintama. U nekim mjestima u Dalmaciji i na otocima ta se djeca nazivaju macićima, a to dovodi do zabune jer se mačićima nazivaju demonska bića. Eshatološke predaje govore i o pokojnicima koji su se ustajali iz groba jer nisu ispovjedili svoje grijeh. Te bi se osobe prikazivale samo svojim ukućanima i čim bi kazale neispovjedeni grijeh, zauvijek bi nestajale.⁸⁷

Na području Medova Doca zabilježena je priča o djetetu čiji se plač stalno čuje na jednom lokalitetu. Navodno je dijete umrlo prije nego što je bilo kršteno.

Priča o djetetu

Jedna žena je gonila blago i puten je vidila muško dite. Dite je stalno plakalo. I odalo je od jedne kućice koja se zvala portela do ceste ukraj koje je bila kostelje. Kašnje se pričalo da je to duh djeteta kojeg je mater bacila u bunar pun vode. Nasta je stih „Od portele do kostele dite plače.“⁸⁸

Mrtvi ubili živog

Pripovijedaju po Vinjanima, da su mrtvi ubili živoga. Živ je bijo Vrano Tomasović lipo do prid kraj godine 1936, a umro je u jedanaestom mjesecu. I kaže da su ga mrtvi smakli. Vrano je bio jemeta puno godina u crkvi sv. Ante u Gornjim Vinjanima. Valja pravo kazati, duša je jedna. Vrano je vršio svoju službu pošteno. Nikada mu nije izostala „ava marija“, ni jutrom, ni podnevom, ni večerom. A i narod se odaziva pošteno. Svaka bi mu kuća dala, pri koncu godine svoju dužnost. Koja bukara, koja čanjčić, a nike i po varićak žita. Vrani dobro, a selo mirno. Ove godine, trideset i šeste, ode Vrano jedne večeri crkvi, da zazvoni „avu mariju“. To je taman bilo taman u smrknuće, kad se da dili od noći. Tomasović je zvonijo po običaju jedno pet minuta. Kad na jedan ma opaziše pametniji ljudi, da se ej konop izmaka remeti iz

⁸⁷ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik). Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 426-427.

⁸⁸ Katarina Brstilo, po kazivanju pok. Kate Brstilo r. Raos (1923.), Medov Dolac, oko 2007.

ruku ili prikinuju. Zvono kucne pa umukne. zvono zazvoni pa priduši. I dosad se je to dešavalo, pa nije zla bilo. A nije odveć ni začudno. Žena i dica čekali Vranu i čekali s večarom, i jedva ga dočekali. Doša, ali ni živ ni mrtav. Jedva gamiže, teško progovara. Prosti mu žena uz vatru, i upeče mu kosti. Kad se malo ugrija, zapita ga žena. „Šta je tebi Vrano? U čemu ti je muka?! – „Ubilio me mrtvi!“ – odgovri Vrano. „Bog s tobom Vrano, kakvi mrtvi. Mrtvi se ne dižu, mrtvi počivaju u miru!“ Vrano jopet: „Ubili me mrtvi!“ Jadna žena pomisli, da je Vrano smetnujo, i skoči po komšije. Dođoše četiri čovika i zapitaše Vranu, šta mu je bilo. A Vrano uvijek ponavlja jednu te istu: „Ubili me mrtvi!“ Sutradan dođe i misnik, da ga naredi. I on ga upita prid čeljadi: „Šta ti je Vrano?“ On odgovori isto: „Ubili me mrtvi. Šest ji je bilo.“ Treći dan izdanu Vrano. Po smrti Vraninjoj, poče narod svašta govoriti. Jedni kažu, pokra Vrano mrtvačku lemozinu. Drugi vele, nije platijo mrtački Misa. A svi kažu: “Ubili ga mrtvi!”⁸⁹

Posljednja večera Paškala Jurišića

Paškal Jurišić je bio seljak poznat kao radišan čovjek. Posjedovao je zemlje i redovito obrađivao. Jednog dana dok je kopa na njivi uhvatila ga večer. Paškal je odlučio večerat ono malo što je ponio i uputit se kući. Dok je večerao čuo je glas: „Paškale, Paškale Jurišiću šta radiš?“ Na što je on odgovorio da večera. Glas je na to rekao: „Neka, večeraj jer ti je zadnja!“ Nakon što je večera tri orla su se spustila s neba prema Paškalu i ubila ga.⁹⁰

⁸⁹ Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str. 408. (Kazivač Jakov Delipetar (Gornji Vinjani), 28. studenog 1936.)

⁹⁰ Matej Tolić, Split, 8. lipnja 2015.

3.1.5. PRIČANJA IZ ŽIVOTA

Pričanja iz života su najčešće kratke i podrugljive predaje u kojima se ismijavaju stanovnici pojedinih krajeva i sela, pripadnici određenih društvenih slojeva (seljaci, malograđani) i zanimanja (činovnici, policajci). Isprepleću se novelama, anegdotama, šalama i vicevima. U pričanjima iz života nalaze se didaktička pričanja o ubijanju staraca, metaforično pričanje, primjerice, o sedam prutova; šaljiva i druga pričanja.⁹¹

Svića koja se ne gasi

*U Šćurlićin na prozoru jedne kuće stala je jedna svića koja se nikako nije mogla ugazit. Cilo je selo čulo za tu sviću pa je puno čeljadi došlo u Šćurliće. Svi su puvali u sviću, ali se ona nikako nije tila izgasit.*⁹²

Priča o ovnu

*U brdu Orljača ima jedna velika jama sa dva otvora. Kad su čobani čuvali blago jedan ovan je upa u jamu i naposlitku se ispostavilo da su ljudi doznali da je ispliva u Dubcin u vrulji. Vrulja je bila odvojena od Orljače cilon planinon Bijakovon.*⁹³

Čovik koracan

*Kad san ja bio mali ja san volio moju babu. Ona me vodila svukud i pričala mi priče. Kad san iša u Težine kazivala je da se did Grgo zavadijo s nekim iz Šćurlića koji mu je reka da kad umre da će mu iz groba vratit. Did je čuva goveda i odjednom je doša neki čovik isprid njega. Korak mu bio velik ko od jedne drage do druge drage. Čovik ga je udario piljkon u glavu i did umre dva dana nakon toga.*⁹⁴

⁹¹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008, str. 444.

⁹² Katarina Brstilo, po kazivanju pok. Kate Brstilo r. Raos (1923.), Medov Dolac, oko 2007.

⁹³ Toma Brstilo, Split, 30. travnja, 2011.

⁹⁴ Jakov Brstilo, Medov Dolac, 25. kolovoza 2013.

Susret s vukom

To je bilo oko kopačine kumpira, početkom petog miseca. Ninda je pomalo okopavao kumpire kadono iz jednog buška izvirio vuk. Ninda je uzeo motiku i krenuo prema vuku koji je pobiga u grmlje i više se nije vratio.⁹⁵

Kugla na Gradini

Na vrhu Gradine stoji jedna željezna kugla. Nas dicu uvik straše da je ne smimo dotaknuti. Jer ako je dotaknemo neko će nam se veliko zlo dogoditi.⁹⁶

Priča o Amerikancu Keku

Amerikanac Keko se vratijo iz Amerike. Donio je iz Amerike mirišnih sapuna. Cure, kad bi bili derneci, svratile bi u Keka samo da se namažu mirisnim sapunom, ali in ga on nije da zapravo. One bi se namazale i vratile mu sapun. Cure bi mu zauzvrat tribale šta god pomoć.⁹⁷

Primorac na pazaru

Doša primorac u Imocki, da kupi mazgu šenice. Dok je oda po pazaru i šenica probira i zamira, pristupi k njemu jedan seljak od Imocke preture i zapita ga: „Šta gledaš primorče?“ – „Jednu mazgu šenice, i lipe, i čiste i jedre. Prođi se pazara, na pazaru ko što komu derne, da derne. A ima ovde i vodom polivene, samo je teža. A moja kuća doli pod Grabom, dvi ure si kući bliže. Dotlen moreš i uzjašit, lašnje ćeš kući doći. Daću ti, ako očeš i dvi mazge. Ima je, Bogu vala, koji je da! Jevtinja ti je banicu nego na pazaru.“ Primorac je uvik gladan. Gleda u šoldi kamoli neće u banici. gleda zagorca u oči. Promira ga od glave do pete. Učini mu se istinit, pa mu reče: „Jesi li kume opremijo sve u gradu? Oćemo li odma tvojoj kući?“ Seljak se počeša iza uva, pa će primorcu: „I jesam i nisam. Sve sam opremijo, samo nisam ruča. Moram naći komšiju, u njega mi je torba. Neću gladan da se kući vratim.“ A primorac

⁹⁵ Ivan Brstilo, Medov Dolac, 25. kolovoza 2013.

⁹⁶ Tea Brstilo, 25. kolovoza 2013.

⁹⁷ Mijo Brstilo, Medov Dolac, 24. travnja, 2011.

mu reče: „Nemojmo gubiti vremena, evo ti para pa ručaj, samo ćeš mi ji uračunati u šenicu.“ „Oću, kume primorče! Bog i duša!“ Odu u bližnju krčmu. Zagorac ide, a primorac gleda i govori: A ne mogu, još i gladan!“ Kad se zagorac dobro naijo i napijo, primorac pošteno plati, i upute se Gudeljevoj kući. Putom su po redu jašili na primorčevoj mazgi. Kad su bili blizu kuće, zagorac pita dozvolu, s prošćenjem, da ide na stranu. Kako zađe za bus, uteče u šumu. Primorac čeka i čeka, kad mu dodijalo, pođe sam Gudeljevoj kući. Kad kući, nađe mu oca i zapita ga, je li mu sin doša, jer da mu je reka prodati mazgu šenice, i u ime šenice on mu platijo ručak u Imockomu. „Nos te vrag s moji vrata! Ja umirem od gladi, keli šenicu da prodajem! Ja sina i nemam, ko zna, komu si ti platijo ručak? Kad imaš para plati i meni!“ – „To je sramota, ljude na putu varati i guliti! Kad tvoj sin nije, znaš li ko je i čiji je?“ – „Ajde, Boga ti, dosta su primorci naši privarili, neka i naš jedan privari primorca!“⁹⁸

Medov Dolac na moru

U mom selu Medovu Docu je bio jedan čovik koji je bio postolar. Put ga je odveo u Jablanac ukraj Senja da radi ko postolar. Tu je radio par godina i naša je domaću curu za koju se oženio. Tu im se rodila i ćer. Nakon nekog vremena, on se odlučio vratiti u Medov Dolac. On je svojoj ženi reka da je Medov Dolac na moru. Jednog dana su se spremili na put, a žena ga je upitala da di je to misto, je li je daleko. On joj je rekao da kad oni priđu jedno brdo i još iza toga dva brda onda će doć u njegovo misto na more. Putovali su i došli u Split di je bila postaja puta. Ona se obradovala, mislila je da je to kraj puta i da će tu živjeti. Upitala ga je oće li oni tudan živit. On joj reka da je li vidi ono veliki brdo (mislio je na planinu Biokovo) i da kad njega priđu, doći će u njegovo selo. Iz Splita su krenuli autobusom u Medov Dolac. Tribalo im je dvi ure. Kad je autobus sta na Kažiput, iskricali su se i uzeli stvari. Od Kažiputa do kuće je tribalo po ure. Kad su došli u selo, žena se počela okrićat i upita muža da di je more, on je njoj reka da u njegovom mistu ima more. Isprid njih je bila planina Biokovo, a on njoj reče da nema te planine, more bi mi vidili. Žena je svatila da ju je muž laga, ali nije imala izbora nego je ostala tu di je i došla.

⁹⁸ Silvestar Kutleša, *Život i običaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnički rad, Imotski 1993, str. 334. (Kazivač: M. Babić, Runovići, 1933.)

Jale i škola

Kad se počelo ić u školu. Unda dica nisu nigdi išla dalje od sela nisu znali u šta se upućuju. Doša je dan škole i tribalo je krenit. Svi su se skupili kad nema jednog đaka, Jakova. Mater mu je otrala blago u šumu u rekla mu da mu je ulila kruva u vareniku i rekla mu da marena i uputi se prema školi. Kako dica nisu znala šta je to škola Jale se uplašio i pobiga u šumu. Osta je u šumi sve do večeri. Kad se smračilo vratio se kući.⁹⁹

Kiša u Medovu Docu

Jednog lita bila je velika suša i ljudi su očekivali kišu. Odjednom stvarno se je nebo uslišilo i ljudima je podarilo kišu da se spasi ljetina. Kad odjednom je počela padati krupa. U par minuta sve je bilo na zemlji. Sva je ljetina utrana u zemlju. Ljudi su bili ljuti i žalosni i svak im je bijo kriv. Seoski svećenik je pita kuma Matka: „Kume je li u tebe stuklo?“ On mu je odgovorio: „U mene je sve stuklo, Bogu hvala!“¹⁰⁰

Ivan i loza

U selo je bio jedan čovik po imenu Stipan koji nije zna puno o poljoprivredi i zamolio je jednog čovika, Ivana da mu navrne loze. Ivan je dan prije reka Stipanu da odriže loze kako bi bile spremne za navrićenje i da ostavi loze duge trideset centi od poda. Pošto Stipan njega nije dobro razumio, uzejo je škare i obriza loze ravno sa zemljon. Sutra se oni rano digli, ponili alat, marendu i došli na njivu. Kad su došli na njivu kaže Ivan: „Stipane jesi pripremio loze?“ Na to mu Stipan odgovori da je. Kaže mu Ivan da ih je skroz obriza skroz da nemaj nišra radit. Kaže Stipan na to:“ O baš mi je ža jadna moja bidna lozica.“¹⁰¹

Zgoda sa vinom

Čovik Matko je bio jednostavan seoski čovik. Kako je uvijek bijo zadovoljan sa malin stvarin uvijek se u njegovoj maloj kućici okupljala omladina. U njega bi se uvijek pričalo, pivalo, igralo šijavice. Jedne godine je krupa otukla loze i nije bilo puno vina. Matko je volio popit

⁹⁹ Toma Brstilo, Split, 3. svibnja. 2011.

¹⁰⁰ Toma Brstilo, Split, 3. svibnja. 2011.

¹⁰¹ Toma Brstilo, Split, 3. svibnja. 2011.

unda je odlučijo napraviti vino od vode zvan pikulaš. Kako je bio malo bolestan, smetalo mu je odati i zamolio je jednog susida da mu posudi šlauf iz njegove čatrnje da naliže vodu u vino. Spojili su šlauf, stavili ga u badanj i otišli povirit na blago. Kad su se vratili badanj se je već priliva i voda je već išla priko njega. Reka je susidu: „Kume, isključi šlauf ja mislin da će bit dosta vina do Uskrsa.“¹⁰²

Priča o ananasu u zemlji

U mome selu Grabovcu bio je jedan pomorac. Otiša je na more i obaša je cili svit. Kod kuće je ostavio staru mater koja ga je željno iščekivala. Jednoga dana brod mu je doša na iskrcaj u Split i on je oša posjetiti staru majku. On je znao da je željna voća, i donio joj je iz stranske zemlje neobično voćku ananas. Doša je kući i da joj kesu sa voćem. Osta je samo dva dana i ona nije to dirala dok je on bijo tu sa njom. Kad je oša nazad na broj, otvorila je kesu i vidila neobično voće sa listovima. U životu to nije vidila i i mislila je da joj je to sin donio da posadi u vrtlu. Uzela je motiku i isprid kuće posadila ananas u zemlju. Kad je pomorac opet doša kući ona mu reče da kako ono voće što joj je donio da je posadila, zalivala, ali nikako se nije tilo primit. Sin se nasmija i vidio da ona nije znala šta je ananas.¹⁰³

Priča o banani

U prijašnjim vremenima nije bilo trgovina. Jedino misto di se moglo šta goda kupiti je otić na pazar u Imocki sridom. Srida je bila pazarni dan. Ako bi ćaća i mater imali koji dinar, uzeli bi šta god za svoju dicu. Kupili bi in voća, uglavnon banana. Kad bi došli kući ostavili bi stvari i otišli odma naranit blago koje je bilo gladno. Dica bi znatiželjno odma zavirili u zovnice i vidili šta ima u njima. Kako bi vidili neko voće, ne bi znali o čemu se radi, uzeli bi ga i počeli odma jist. Tako je jedanputa jedno žensko dite u mom selu prvi put ugledalo bananu i pojilo je cilu sa korom. Nije znala da se to guli. Kad se je mater vratila u kuću vidila je da je ona je pojila sve. Nije bilo tada doktora i ambulanta, nisu je vodili nigdi, a ništa joj nije ni bilo.¹⁰⁴

¹⁰² Toma Brstilo, Split, 3. svibnja. 2011.

¹⁰³ Ivanka Brstilo (rođ. Ančić), Medov Dolac 25. travnja 2015.

¹⁰⁴ Toma Brstilo, 25. travnja 2015.

Dolazak talijanskih vojnika u službi za vrijeme Drugog svjetskog rata

„Ka' smo mi bili mali, dolazili su jedno vrime vojnici iz Italije. Oni u nas bili u službi, znadeš. I mi tako mali bili željni svega i svačega pa bi se njizih dovezali da nan daju štogod za izist . A šta će dat jadni vojnik kad i on čeka ka' će dobit svoj dijo i a ka' nema ništa uza se. Ali k'o da smo mi dica to znali. Undan bi mi došli do nji' i govorili: Dane uno poko pane, dane uno poko pane , a oni bi samo gledali u nas i smijali se. E, tako smo mi mislili neće li nan da' štogod, i još po njiovu pričali, a oklen su imali?!“¹⁰⁵

Priča o Fatinoj jami

Prija su skitalice, gatalice i ciganke uvik odale po selu. Jedan dan jedna ciganka Fata je došla u Medov Dolac. Ljudi su se okupili oko nje. Fata je bila lukava i ona in je rekla ako je budu slušali da će na jednom mistu pronaći zlato. Odvela ih je u Orljaču i pokazala in misto da će tu na određenoj dubini nać zlato. Rekla in je da ako naiđu na zmiju ne smu više kopat. Oni su bili veseli, vratili se kući i Fati nešto dali. Sutradan su uzeli mašklina i išli kopat. Svaki dan su kopali i kopali par miseci. Na nekoj određenoj dubini našli su zmiju pa su stali kopat. Dandanas postoji rupa iskopana na tome mistu.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Zapisala Anamarija Žužul 2013. godine u Grubinama, a prema kazivanju bake Danice Žužul (1933.-2015.)

¹⁰⁶ Toma Brstilo, Split, 30. travnja, 2011.

3.2. LEGENDE

Legenda je vrsta priče koja ima vjerski sadržaj, vezana za svece, crkve i svetišta, a u usmeni su optjecaj prešle iz propovijedi i nabožnih knjiga. Poput predaji i one sadrže nadnaravne elemente, u njihova se čudesa vjeruje, no legende ne unose strah i nesklad, nego nastoje uspostaviti harmoniju.¹⁰⁷ U legendama su sudionici Isus Krist, sveci, svetice, crkveni dostojanstvenici, mučenici, mučenice. Fra Andrija Kačić Miošić u *Razgovoru ugodnom* navodi legendu o kralju Vladimiru koji je s malo svoje vojske pobjegao u planinu jer je bugarski kralj Samuel zaratio protiv njega. U planini je bilo mnogo otrovnih zmijsa koje su klale njegovu vojsku. Vladimir je od Boga izmolio milost i zmijsa više nisu mogle ujedati. Hrvati najviše pripovijedaju legende o propasti Gavanovih dvora i Isusu Kristu i svetom Petru kad su hodali po zemlji. Mnogo je i proznih i versificiranih legendi o svetome Juri, čudotvornim slikama, kipovima, križevima, crkvama.¹⁰⁸

Legenda o Gavanovim dvorima

Modro jezero postalo je izvorište vilinskih legendi i ljubavnih priča. Iako zadnjih godina sve češće presušuje, njegove vode ljeti su još uvijek najprivlačnije osvježenje, bez obzira na to što do njih nije lako doći. Kad presuši, na njegovu dnu zaigra se jedinstvena nogometna utakmica između *Vilenjaka* i *Vukodlaka* i na taj način podsjeća na bića koja žive u mašti i pričama usmene tradicije. Crveno jezero najdublje je krško jezero u Europi. Ime je dobilo po crvenim stijenama koje okružuju jezersku vodu. Vode mu nikada ne presušuju jer stalno naviru podzemnom rijekom. Malo koji posjetitelj nije pokušao ubaciti kamen u vodu Crvenog jezera, ali rijetkima to uspije. Znanstvenici kažu da je to zbog strujanja iznad jezera koje je tako jako da se kamen poput magneta vraća među stijene, a mještani kažu da je to zbog sebičnog Gavana, o kojemu će biti riječi u samoj legendi.¹⁰⁹

Najpoznatija legenda koja se prepričava na tlu Imotske krajine je svakako legenda o propasti Gavanovih dvorima koja ujedno i svjedoči kako su nastala poznata imotska jezera: Modro i Crveno jezero. Hrvatske legende o propasti Gavanovih dvora biblijske su provenijencije. Njihovo je izvorište u biblijskoj priči o propasti Sodome i Gomore koje su

¹⁰⁷ Maja Bošković-Stili, *Usmene pripovijetke i predaje*, Matica hrvatska, Zagreb 1997, str. 19.

¹⁰⁸ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008, str. 448.

¹⁰⁹ Vlade Dragun, Bože Ujević, *Legende imotskog krša*, Agencija za odgoj i obrazovanje; Škola za dizajn, grafiku i održivu gradnju, Split; Zagreb 2014, str. 38-41.

stradale zbog opačina svojih žitelja.¹¹⁰ Bitan utjecaj na ove legende ima Isusova priča o siromašnome Lazaru. Lajtmotiv legende je Gavanova škrtost, oholost i nemilosrdnost. Uz te Gavanove osobine uvijek je vezana propast njegovih dvora.¹¹¹

Bijo je u davna doba, blizu Imockoga, jedan bogati čovik zvani Gavan. Po kipu čovik, ali po srcu i po duši đava. U Gavana bilo svega, samo duše nije. U Gavana dvoji dvori, jedni lišpi od drugi. U dvorima svakog blaga. A van dvora, ni broja se ne zna. Čije polje, Gavanovo. Čije brdo, Gavanovo. Novca je ima toliko, da mu potogotovu broja nije zna. Novac je drža u sobam, na tavanu, a ne u sanducima. Zlato u jednoj, srebro u drugoj, bakar u trećoj sobi. Mala je ima na sedamdeset i sedam mista. U svi sedamdeset i sedam mista bile su pojate i torovi. Različite pojate za krupni, a različite za sitni zub. Otklen Gavanu toliko blago? Ništo i stariji doranili, a najviše Gavan krivo steka i primaka. Što privarom, što silom, što kamatom pritisku i grad i sva sela, od Kamenjaka do Gruda. Svu burnu i zapadnu stranu polja i oko polja Imockoga. Ima je dosta kmeta i slugu, brezdušni ka i on sam (Gavan). Gavan s pomoću kmeta otima je čoviku parnicom, kmeti se i sluge zakuni krivo, Gavan dobi parnicu. Je li ti zajmijo sto, valja mu vratit dvista, kroz godinu dana. U jednim dvorima litova bi Gavan, u drugim zimova. Ima je Gavan ženu i jedno muško dite, nejako. Žena bila prava slika i prilika svoga čovika, pa i gora, jer olija. Težaka mrzila, a prosijaka s vrata gonila. Dosta je palo sirotinjski suza. Uzdasi i suze sirotinjske i Bogu dodijali. Jednom Isus – milosnaga bila – dođe ka prosijak, prid istočne dvore Gavanove. U dvorima ne bilo Gavana, nego mu žena. Otiša Gavan u zapadne, da miri i broji novac. Zakuca Spasitelj na Gavanovim vratima šćapićem i reče: „Daj šta goda prosijaku, Bog ti pamet da“ Pogledaj na sirotu, Bog na te pogleda! Udili gospodarice gladna, utišijo tebe Bog!! Kad dodija Gavanovici, izade na vrata i reče prosijaku: „Ajde mi s vrata! Vi skitančine i linčine ne date mi mira meni ditetu mome u kući mojoj!“ – „Daj zalogaj kruva, Bog ti pamet da!“ – proslidi prosijak. „Šta će meni Bog dat fok je meni Gavan moj!“ – uzgorito reče Gavanovica. Nu, da se otrese prosijaka ona donese joj sluga iz kuće kuru kruva, metnu joj sluga na papuču od noge i ona dobaci

¹¹⁰ Dva su anđela išla u Sodomu provjeriti ljudsku pobožnost i milosrđe. Dočekalo ih je jedino Lotovo gostoprimstvo, dok su se ostali stanovnici htjeli izivljavati na njima. Anđeli su se zato Lotu odužili: “Onda ona dvojica upitaju Lota: ‘Koga još ovdje imaš: sinove i kćeri, sve koje imaš u gradu, iz mjesta izvedi! Jer ćemo mi zatrti ovo mjesto: vika je na njih pred Jahvom postala tolika da nas Jahve posla da ga uništimo.’” (Post 19, 12-13) “Kad ih izvedoše u polje, jedan progovori: ‘Bježi da život spasiš! Ne obaziri se niti se igdje u ravnici ne zaustavljaš! Bježi u brdo da ne budeš zatrt!’ Jahve zapljušti s neba na Sodomu i Gomoru sumpornim ognjem, i uništi one gradove, i svu onu ravnicu, sve žitelje gradske i sve raslinstvo na zemlji. A Lotova se žena obazre i pretvorila se u stup soli.” (Post 19, 24-26).

¹¹¹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet u Splitu, Split, 2008, str. 449.

prosijaku. Sramota joj se činilo da rukom prosijaku daje. „Daj mi gazdinice i jedan trs kupusa, kad ti ga je Bog da u vrtlu ovoliko.“ – opet će prosijak. Gavanovica naredi slugi, da mu odriže trs kupusa, ali oni trs uz put što u nj pasi napišaju. Sluga ode i odriza, ne oni trs, nego drugi zdravi. Boja se je Boga ovi sluga. Prosijak primi i ode. Ali na rastanku reče slugi: „Noćas će biti svašta, ti se ne brini ništa! Gromovi će pucati, zemlja će se tresti, i jezera će se otvarati. Ali sve to tebi nauditi neće!“ Prosijak reče i ode. Sluga ostade zamišljen. Sluga je ovi virova u Boga, i zarad Boga i svoje duše Gavana pošteno služi, ali prosijaku nije sve virova. Od svega Gavanova dobra najvolijo je ovi sluga ne jako Gavanovo dite. Kad se naš Gospodin – milosnaga bila – rasta od poštenoga sluge, pošla je od jednoga do drugoga čobana i meta Gavanova. Od sedamdeset i sedam čobana, i isto toliko kmeta nađe ji samu dvojicu sa srcem i dušom. Kako bi Isus komu doša, pita bi kakav darak na putu Božji. I svi ga odbiše ili zanikaše osim dvojice. Ali ji je zato sve Bog i pokara, osim ove dvojice čobana. U jednoga od ove dvojice zapita Isus jedno janje. „Bi li ti prijatelju – upita Isus prvoga – zarad Boga pogleda na čovika siromaja i prigorijo jedno janje? Odavna se omrsijo nisam?“ – „Moj gospodin Gavan – reče Isusu kmet – ne daje mi godišnje nego tri ovce. Tri ovce ojanjile po jedno, to ti je troje janjaca. I moja su dica i gola i bosa i sotna, ali kad pitaš zarad Boga, prigoriću janjca. Evo ću otići odma po nj.“ – „Nemoj ići – reče mu Isis – ako je srce ka i jezik, sam će janjac doći!“ Kad evo ti domalo janjca ide sam iz tora. Kmet uze nož, zakla janjca i sadri. Žena mu navisi vodu i pristavi meso. Kad je janjac bijo gotov, reče isus: „Svi idimo i blagujmo, ali ni jedne koščice nemojmo na stranu baciti!“ Kad su blagovali i nasitili se, isus skupi kosti sa sinije i metnu na sridu. Kosti se sjediniše, janjac oživi i uteče u tor. A Isus: „Prijatelju, od ovoga janjca, Bog će ti dati iljadu ovaca!“ Tako je i bilo. Kad dođe Isus drugome poštenjaku gavanovu čobanu, zapita šaku vune, na put Božji. I ovi čoban reče: „Kad pitaš prijatelju, na put Božji, daću ti ne šaku, nego jednu runce, I ja sam go i odrpan, žena i dica još gore. Kmet sam Gavanov. To je dosta reći! Svejedno, kad pitaš na put Božji, evo ti cilo runce!“ Isus primi runo une, prikriži rukom i ukaza se cili plast vune prid kućom. Prosijaka nestade, a vuna ostade. Gavan ta dan vazdan novac mirijo i brojijo, i nije ga pribrojijo. Ka puno ga bilo. U brojenju i noć ga zatekla, pa osta na konaku u zapadnim dvorima. Dok je on s novcem se bavijo, nije ni pogleda šta na dvoru biva. Na dvoru crne oblačine spuščale se do zemlje. Ne vidi se prsta prid očima. Od Bijakove do Zavelima siva i grmi. Gromovi pucaju i gavana pozivlju zadnji put na obraćenje i skrušenje. Ali sve zaludu. Gavan ne viruje u Boga, nego u novac. Munje i gromovi se približaju, vitrina trese Gavanovim dvorima, Gavan isto u novac pilji. Pod zemljom čuje se tutnjavina, zemlja se već trese, Gavan ne more da se rastavi od novca. Dolazi jedan jaki udarac id potresa, za njim

drugi još jači. Kad dođe treći – najjači – proside se zemlja. I dvori Gavanovi, i vaš novac, i Gavan sa svom svojom službom ode u zemlju. Stvori se Crljeno Zezero. Kako su zidovi oko dvora naokrug bili, tako je i jezero okruglo. Zidovi od vora, za vedra neba i mirne vode, mogu se nazriti i danas u vodi. Ali Gavana nigdi. Gavan se nije ustavio prid pakla, a novci i dvorci jesu. Iste te noći prosidoše se i istočni dvori i Gavanovica s njima. Vitar, munje, grmljavina i trešnja uplašiše nmilo Gavanovu ženu u istočnim dvorima. Vapije Gavana u pomoć, a Gavana nema. Zove sluga, ni slugu nema. Bave se samim sobom. Prišnija je njima glava nego gospodarica. I dok Gavanica kriče, plače i jauče, Boga neće u pomoć da zove, jutrošnji prosijak javlja se virnicima i dobromu slugi Gavanovu, i veli mu: „Uzmi tu zobnicu što visi i gredi, u njoj to ti je već najam. I odma biži, ovo će sve otić u propuntu! U elac! Ovo je prokleta kuća i prokleta misto!“ Kad to reče, nestade ga. Sluga uze zobnicu i obisi o ramenu. I dok se mislijo, šta će poniti još od svoji stvari, pade mu na pamet, u bešici dite Gavanovo. Skoči do diteta, uze ga u naručaj i biži. Čim izađe iz dvora, utonuše dvori u zemlju i jezero se stvaralo. Tako je postalo Modro Jezero zvano i Imocko, ali najviše zvano Gavanovo. Zato je i Modro Jezero otišlo u duljinu, a na uokrouga. Sluga je biža u Proložac, čuje glas iz oblaka: „Baci dite, ako misliš svoju glavu iznit!“ Sluga se ustavi malo promisli i dite baci. Kako ga baci zemlja se otvori i progUCA dite. Iz zemlje rastvorene udari velika voda, živa voda. Ta se i danas zove „Utopišće“. Sluga se za ditetom raskaja, ne da mu se ni koraka naprid. Ali opet oćuti glas iz oblaka: „Biži dalje, ne žali diteta! Od zla roda nek nije poroda!!!“ Malo poviše Grbavćeva Jezera. Ta su – kažu bila dva guvna Gavanova. Niki vele, dva plasta sina. Bili plasti, bila guvna danas su dva jezerca, dva svidoka, kako Bog pedipsaje olost i lakomost.¹¹²

Na području Imotske krajine postoji još legendi koji objašnjavaju postanak izvora rijeka, pećina i ostalih prirodnih lokaliteta. Sljedeća legenda svjedoći o nastanku Opaćca, lokaliteta koji se nalazi neposredno u blizini izvora rijeke Vrljike.

Legenda o nastanku Opaćca

Vjerovala je da koraćajući putanjom već određenom pravilima, zakonima, dobrovoljnim odricanjem, skrušenom molitvom, cijelim svojim bićem posvećena samo

¹¹² Silvestar Kutleša, *Život i obićaji u Imockoj krajini*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski i Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni i umjetnićki rad, Imotski 1993, str. 420-422. (Kazivaći Stipan Mršić (Glavina), Ivan Sliškoćić (Donji Vinjani), Mate Škoro (Runoćići), 15. studenog 1936.)

uzvišenoj duhovnosti, može dosegnuti toliko željen mir. Umorna od svjetovnog, ispraznog, nastojeći zatamiti želje tijela i u potpunosti sve podvrgnuti samo jednoj i jedino važnoj istini, težila je dosegnuti visine mjerljive nevidljivim zakonima. Nisu joj bile važne priče mladih djevojaka njezinih godina, važna bijaše molitva u tišini i osami pod okriljem beskrajnog plavetnila, gdje na kraju sve uplovljava, vraćajući se vječnosti. Ne dopuštajući sumnji da pokoleba je u vjeri niti jednog trena, znala je da će u jednostavnosti samostanskog života svaki dan biti melem duši njezinoj i da dajući priskrbuje puno više od onog što može spoznati ljudsko oko. Ne trebajući dokaze za pravilnost svoga odabira, niti priznanja za svoju predanost, bila je smirena, zadovoljna.

Odvojen od roditelja, još kao dijete podvrgnut strogim vojnim pravilima, gušio je u sebi osjećaj nježnosti, ljubavi, pripadanja nekom drugom ljudskom biću, i sam ostavljen, zaboravljen, naučen da mati je samo zemlja koju mora ljubiti više no ikoga i braniti od neprijatelja i širiti njezine granice dokazujući veličinu ljubavi veličinom osvojenog prostora. Svaka suza, blag osmijeh bijahu tek izraz slabosti koju jedva da priznao bi i samom sebi u najtišim noćnim satima, tumačeći i osjećaj usamljenosti kao znak nedovoljne predanosti, odanosti, požrtvornosti. Duši treba strogost kako ojačala bi kao i tijelo u bitkama života. Svako djelo, svaka pobjeda donijet će zasluženu nagradu, pohvalu, promaknuće. No hoće li pritom osjetiti i olakšanje, toliko željen mir, ispunjenje kao na kraju uspješno završenog dana?

Osmjehnu se anđeo iza oblaka ugledavši dvoje mladih na izvoru. Bijaše to početak nečeg novog na putu, nečeg što već bijaše upisano među zvijezdama. Jesu li tihe molitve ne tražeći ništa za sebe donijele neočekivan, iznimno vrijedan dragulj ljubavi djevojci koja je predano vjerovala, te joj ljubav bijaše dana od samih anđela? Tko ne traži nalazi, šaputao je izvor zaljubljenima. Pala je njegova krutost, nježnost obgrlila nenavikle ruke. I nađe toliko željen mir kao na kraju dugog do tad uzaludnog traganja.

Ipak ljubav dana od samih anđela ne bi priznata i od čovjeka. Za njega nespojive su kapi različitih svjetova. Kako mogu voljeti se opatica i vojnik iz dalekih krajeva? Razotkrivena ljubav bijaše osuđena. Opatica, znajući da svojim osjećajima krši pravila kojima se zavjetovala, u trenu kad ugleda je nadstojnica samostana kraj izvora, i sama zatečena, zbunjena jačinom svojih osjećaja koji dovedoše je do izvora, a koji odavno od izvora pretvori se u rijeku, bujicu osjećaja, spozna svoju grešku, svoju slabost i ne zatraži milost anđela, već iz zagrljaja vojnika baci se u hladan izvor Vrljike, ne mogavši objasniti da ljubav njezina pobijedila je, nadjačala osjećaj srama. Ali trenutak spoznaje da u očima drugog nije više djevojka uzvišena duha već posrnula nevjernica, učini da niti ljubav ne bje jača od straha od

same sebe i od svijeta. Vojnik ostade sam u najvećem porazu svih bitaka svog života. Izvor kraj kog rodi se ljubav i u kom okonča se život opatice nazva se Opačac. Zvona crkve zazvoniše, zaplakaše anđeli nad rijekom i narediše da zvona budu bačena u rijeku i zauvijek da utihne zvonak njihov pjev. Mjesto nazvaše Utopišće. Utopiše se zvona, utihnu sve. Sve osim žubora izvora rijeke Vrljike.¹¹³

Legenda o oslobođenju Imotske krajine od turske vlasti

Godine 1717. mletačka vojska sastavljena uglavnom od hrvatskog naroda pripremala se da Turcima otme imotsku tvrđavu, a time i čitavu Krajinu. Tvrđava je svojim položajem za ono doba predstavljala neosvojiv bedem. S jedne strane provalija Modrog jezera, a s druge strane duboka ponikva Jelavić dolac, a s treće strane prirodni vapnenački greben stvarali su teško osvojivi tvrđavski trokut koji je s obeshrabrenim braniteljima učinio nesigurnim. Franjevci su skupili narod za taj pothvat, a Mlečani spremili s ostalim svojim privrženicima od 25. do 27. srpnja spremali redovitu vojsku. Opsjedanje tvrđave počelo je 27. srpnja, a 2. kolovoza Imotski se oslobodio od Turaka koji su se povukli prema Mostaru i Trebinju. Zauzimanjem Imotskoga i njegove Krajine Mlečani su dobili u posjed takozvane „najnovije tekovine“. S ovim tekovinama Mlečanima je pripala sva današnja Dalmacija do granice Imotski – Vrgorac – Metković i dalje, kako je to uglavnom ranije bilo uspostavljeno.¹¹⁴

O samom oslobođenju Imotske krajine među lokalnim stanovništvom prisutna je romantičarska legenda koja svjedoči o tome kako se lokalna vojska uspjela oduprijeti snažnoj turskoj vojsci.

Romantičarska legenda o oslobađanju Imotskoga kaže da se fra Stipan Vrljić dosjetio da se skupi stoka od imotskih seljaka te da se za svaki rog zapali svijeća voštanica. Noću je to krdo tjera prema imotskoj tvrđavi što je osmansku vojsku prestravilo jer su vjerovali da je protiv njih skupljena mnogo veća vojska nego što su vjerovali da će biti. Tako je Imotski oslobođen.¹¹⁵

¹¹³ Vlade Dragun, Bože Ujević, *Legende imotskog krša*, Agencija za odgoj i obrazovanja; Škola za dizajn, grafiku i održivu gradnju, Split; Zagreb 2014, str. 53-54.

¹¹⁴ Ante Ujević, *Imotska krajina*, Matica hrvatska: ogranak Imotski, Imotski 1991., str. 132-133.

¹¹⁵ Matej Tolić, Split, 1. svibnja 2015.

Legenda o svetom Roku

Sveti Roko (oko 1295. – 1327.), iscjeljitelj od kuge, zaštitnik Venecije, Parme i Montpelliera. Zaštitnik liječnika, ljekarnika i grobara, bolesnih, bolnica, seljaka i vrtlara, stolara, cestovnih radnika, zatvorenika; pomoćnik kod epidemija, osobito kuge i kolere, kod oboljenja nogu i koljena, pomoćnik protiv nesretnih slučajeva. Svečev životopis osniva se na legendama, Vjerojatno je rođen u Montpellieru, već zarana je izgubio roditelje, a svoj baštinjeni imetak podijelio je siromasima. Hodočastio je u Rim 1317., putem je njegovao oboljele od kuge, a 1320. je prilikom povratka u Piacenzu (gornja Italija) i sam obolio. Trpio je groznicu u osami jedne kolibe gdje mu je jedan anđeo pružio duševnu snagu, a pas mu donosio kruh. Vrativši se izliječen u Montpellier, Roko je uhićen kao špijun. Umro je u tamnici nakon više od pet godina provedenih u zatvoru. Svečeve kosti su 1485. donesene u Veneciju, a otuda se njegov kult proširio dalje duž trgovačkih putova. Relikvije se nalaze između ostalog u Antwerpenu, Arkesu i Lisabonu. Sveti Roko slavi se 16. kolovoza, a prikazuje se kao hodočasnik sa štapom i posudom od izdubljene tikve, s ranom od kuge na otkrivenom stegnu, s anđelom koji ga njegovao i psom. Sveti Roko zaštitnik je brojnih mjesta i u Hrvatskoj, među ostalim i mjesta Medov Dolac.¹¹⁶

Sveti Roko je zaštitnik od kuge. Svuda po svitu su bile zarazne bolesti, a najveća od njih kuga. Digod su se ljudi zavitovali svetom Roku da ih zaštiti od kuge, on ih je uslišio od te nemile nevolje. Tako je u našem selu bilo. Kako kuga ne bi pohodila selo, ljudi su našu crkvu zavjetovali svetom Roku. I Bogu hvala nikad kuga nije napala naše malo misto. Bilo je razni bolesti i nevolja, ali kuge nikada.¹¹⁷

¹¹⁶ Erhard Gorys, *Leksikon svetaca*, Naklada slap, Jastrebarsko 2003., str. 325-326.

¹¹⁷ Toma Brstilo, Split, 10. lipnja 2015.

4. USMENE EPSKE PJESME

Usmena epika pričom pokazuje događaje i likove u vremenu i prostoru. U izvedbi se razvio poseban izražajni model, prikladan za različite sadržaje koji su se ticali narodne opstojnosti i povijesti na nekom prostoru. Hrvatska se epika najčešće ostvarila u deseteračkim pjesmama prikladnim za usmeno prenošenje. Epska pjesma nije najvažniji oblik narodnog stvaralaštva Hrvata, niti je ikada među Hrvatima prevladavala prema ostalim vrstama usmenog stvaralaštva. Ona je samo jedan oblik usmene komunikacije, ravnopravan drugim vrstama kojima je neki daroviti pojedinac iz naroda mogao izraziti svoja unutrašnja stvaralačka razdoblja. Hrvati su u epskoj pjesmi prenosili zgode iz privatnog i javnog života vezani za svoj životni prostor, svoj uži zavičaj, obitelj, dom. U pjesmu su ulazili osobni događaji i privatne sudbine koje su pune ljudske topline, nesreće i tragike, nade i čežnje. Općenito, u hrvatskim epskim pjesmama prevladava priča o čovjeku, priča što se mogla odnositi na većinu slušatelja koji su je njegovali, čuvali, dorađivali i izvodili – zapisivali i predavali potomcima, kao zalog hrvatskog trajanja u vremenu i prostoru.¹¹⁸

Kako su neke regije sklonije epskomu, a druge lirskomu izražavanju, tako i biva s pojedinim razdobljima. Naše je doba više sklono lirici, za razliku od prošla dva-tri stoljeća, za koja bismo mogli kazati da su zlatno doba usmenoknjiževne epike. Epska pjesma u pravilu polazi od povijesnih i društvenih zbivanja, ali ona takve podatke transponira u umjetničku istinu, pa su u njoj društveni odnosi cjelovitiji od onih što ih historiografija može ponuditi. Zapostavljajući postupno mitološku, vitešku, dvorsku tematiku, od 14. do sredine 19. stoljeća koristi se novom oblikovnom građom, kada je u razvoju podržavaju zbivanja što ih pruža prisutnost Turaka. Najvećem broju epskih pjesama nosioci su radnje Janko Sibirjanin, Marko Kraljević, ban Derenčin, Mijat Tomić, Šimić Andrijića...¹¹⁹

U Imotskoj krajini također je postojao i još uvijek postoji običaj prepričavanje epskih pjesama. U prijašnjim vremenima, kad čovjek nije bio u dodiru sa suvremenom tehnologijom, češće se narod skupljao uz kućno ognjište i kratio vrijeme slušajući epske pjesme. Fra Silvestar Kutleša, u svojoj pjesmarici *Junačke narodne pjesme iz Imotske krajine*, skupio je zavidan broj epskih pjesama koje se referiraju na neke poznate povijesne događaje ili osobe iz razdoblja kada Turci prodiru na hrvatski prostor.

¹¹⁸ Stipe Botica, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995, 1str. 13.

¹¹⁹ Josip Kekez, *Usmena književnost*, u: Škreb-Stamać, *Uvod u književnost: teorija i metodologija*, Globus, Zagreb 1998, str. 184.

*Kad su Turci u Ljubuškom bili,
harač teški jesu pokupili
i Šimiću Ivi govorili:
„Kaurine tri vola imadeš
Sto i dvaest groša platit moraš.“
„Zašto tako mili gospodaru,
zašto tako uciviljuješ raju.“
Ivo govoriyo:
Dvaest groša da ja platin više
svaku glavu to zakon ne piše:
Tada Turčin andžar izavdijo
u nebo mu vrvo okrenijo,
Šimiću Ivi govoriyo:
„Kakav zakon, odman vadi pare,
vidiš da si ostao bez glave.“
Kada vidi nema kud i kamo,
dade pare, okreni se tamo.
A kad je za večerom bijo,
on tad sinovin svojin povidijo
šta su njemu Turci učinili,
harač teški jesu pokupili.
Kad ujutro jutro osvanilo
Andrija se puškon zametniyo.
Sam prigazi goru i ravnicu
u Ljubuški tražiti pravicu
već ga gleda stavit u tamnicu.
Šimić mu je vako govoriyo:
„Ti za Boga ne znadeš,
niti svoje pravde dadeš,
ja ti pravde neću tražit.
Mene nećeš više vidit,
noto ćeš me više osuditi:
ja ću ići u tursku lužinu*

*da naplatim tursku zadužbinu.“
Pa poleti priko polja širokoga
sve do blizu grada Imockoga.
Tute trefi Kadijević Jovu
pa mu Jovo Božju pomoć zovnu.
„Di si bijo Andrija šimiću?
Andrija mu po istini kaže
šta su njemu Turci učinili:
Ali je Jovo njemu govoriyo:
prava će te stavit u tamnicu,
već ajdemo da mi četujemo
i da Turke sudu naučimo:
Ja i´ sudim ali sam ne mogu
već uzdišem i molin se Bogu
da kakvu skupin družinu
i naplatin tursku zadužbinu.“
Kako rekli tako učinili, i
Šimić mu vako govoriyo:
„Svaku noć ću s tobom biti
a po danu kući ću ođiti:
Svaku noć su skupa bili
a po danu Šimić kući iša:
Tada jedan Turčin poginijo
Turci vele, Šimić ga ubiji,
zato kući više nije smijo
već se s Jovon po gorici krijo.
Već su do tri minule godine,
a da kući nisu došli,
Jovo Šimiću tide goviriti:
„Evo tri su minule godine,
moj Andrija mili pobratime,
da mi kući nismo došli
ni vidili naša draga sela,*

no svojtu našu, jel' nam vesela. “
Andrija mu vako govoriyo:
„Meni se nešto snuje,
izdaja nas tamo dočekuje. “
Jovo kaže: „E pa ja ću poći
da neću više ni doći. “
I oni se tada uputiše,
do Ržanova sela dođoše,
tute i' je noćca uvatila;
Andrijica Jovi govoriyo:
„Iman ovde prijatelja. “
Tu svratiše; pa on veli
svom prijatelju:
„E Dudiću usliši nam želju,
da mi ovde konak učinimo
i junački život odmorimo. “
Dudić im je život zagarantova
Jovo ne tide pod ključen ležat,
nego ode Jovo u pojatu;
a Šimić je vrlo umoran bijo,
pokraj vatre on je zansio.
Šimić spava, izdaja ne spava;
izdade ga kući izdajica,
prokleta mu i žena i dica!
On u selu kaza koloncin
kadf su bili pokraj pojate proći.
Jovo i' je oćutio doći,
iz pojate počeo bižati,
olovo ga među pleća svati,
mrtav pade Kadrijević Jovo.
Šimić spava, za ništa ne čuje;
oni njega tada svezaše.
Kad se Šimić iz sna probudiji,
izdaju je tada opazijo,

svojin rukan silno omahuje,
izdajicu i grdi i suje:
„Što me niste prije probudili
i svi na me tad udarili,
poznali bi Boga velikoga
'ko vas zubi od andžaramoga,
a sad mi je snaga oduzeta,
vodite me niko van ne smeta. “¹²⁰

¹²⁰ Marko Dragić, Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici, u; *Andrijica Šimić izuzetna pojava među hajducima (zbornik radova sa znanstvenog skupa „Hajduk Andrija Šimić i njegovo doba“ održanog 11. studenoga 1995. u Imotskom)*, Logos-tours, Split 2005, str. 73-76. (Mara Puljiz (rođ 1923., Runovići) kazala studentici Odjela za humanističke znanosti Sveučilišta u Splitu Anđeli Ždero. Mara Puljiz je pjesmu naučila od svoga oca.)

Rodi majka guju šarovitu

*Rodi majka guju šarovitu,
u Grudama, selu krševitu.
Kad ga je porodila majka,
pa ga goji luda, jaka.
Kad mu biše četiri godine,
počne Andre odat u planine.
Sad se Andre po gorici skita,
nit kruva nit odjeće pita.
Kad mu biše deset godinica,
podize se Šimić Andrijica.
Kad je u Mostaru pao,
dobar ga je aga ugledao.
Dobar aga glava od Turaka,
i vidi Andriju junaka.¹²¹*

Slika 1. Toma Brstilo gusli na ognjištu

¹²¹ Mijo Brstilo, Medov Dolac, 24. travnja 2011.

Ženidba i junaštvo Roše Harambaše

*Pilo vino trideset hajduka,
U Primorju, u pjanoj mejani.
Prid njima je Roša Harambaša.
Kad se hladna napojiše vina,
Pa jim vince ugrijalo lice,
Počeše se hvaliti hajduci,
Sve se hvali jedan do drugoga,
nadmeće se jedan nad drugoga.
Samo neće Roša Harambaša,
Već se plešće po desnici ruci,
I ovako ruci progovara:
„O desnico, moja bila ruko,
Koliko si glava otkinula,
Koliko li je jada počinila?
Posikla si, moja desna ruko,
Sedamdeset i sedam begova,
Dvaput više ostalih turaka!
Još si više, moja desna ruko,
Ti odvela turskih divojaka,
Oženila sirota momaka!“
Al mu veli trideset hajduka:
„Istina je, Roša harambaša,
Da si puno osikao glava,
I odveo mladih divojaka,
Sve turkinja, rumenih ružica,
Oženio mladaćanih momaka,
Ali sebe oženio nisi!
Da si junak od duga mejdana,
I da ti je ruka pouzdana,
Davno bi se junak oženio!“
A Roša im priče besiditi:
„Dico moja, trideset hajduka,*

*Ja se junak oženio nisam.
Di ja nađem za sebe divojku,
Tute nema majci prijatelja,
A di nađem majci prijatelja,
Nema tute za mene divojke.“
Al mu veli trideset hajduka:
„Poglavico Roša harambaša,
Evo ima u našem Primorju
Šeset i šest načinjenih kula,
Svaka kula hrani po divojku,
Svaka će je tebi pokloniti,
Zarad Boga i hatora tvoga.“
A veli jim Roša Harambaša:
„Šta će meni primorske divojke,
Ta ne bi jih vrane oglodale!
Kad ja imam u Bosni ponosnoj,
Kad ja imam svoju jaukliju,
Zor divojku bega od Travnika.
Po imeni mladu Hajkuniju,
Hajkuniju glavitu divojku,
Kuju prosim sedam godin dana.
S Hajkunom sam viru utvrdio.
Ja Hajkunu privariti neću.
Otić hoću do Travnika grada,
I dovesti mladu Hajkuniju,
I tako se junak oženiti.“
A veli mu trideset hajduka:
„Ne budali, naša poglavico,
Među ljudma nemoj govoriti,
A što nisi vridan učiniti!“
Razljuti se Roša harambaša.
Pa se skoči na noge lagane.
Pa je društvu vako govorio:*

„Dico moja, trideset hajduka,
Ajmo otić do Travnika grada.
I dovesti Hajkunu divojku.“
A veli mu trideset hajduka:
„Mi ne smimo do Travnika ići,
Do Travnika velike planine.
Po planinam gore neprigledne,
Tu nas čeka Glumac Osman-aga.
Sa svojite stotinu drugova.“
Roša ode, ne reče ni rči,
I dopade do topla podruma,
I opremi krilata dogata.
Izvede ga na mermer avliju,
Pa udaši na dobra dogata.
Ode Roša do Travnika grada.
Sve je zdravo Roša prihodio,
I krilata dogata gonio.
Sve do onog gozda glamočkoga.
Kada u gozd Roša unišao.
Dočeka ga Glumac Osman-aga,
A sa svojih stotinu turaka.
I zavika što mu grlo daje:
„Di ćeš vlašće, Roša harambaša,
Valja meni platit prolaziju,
Prolaziju – hiljadu dukata.
I ostavit pusat i oružje?“
Al to Roša haje i ne haje.
Nego goni krilata dogata.
I s dogata Glumcu progovara:
„Krme jedno, Glumac Osman-aga,
Evo odoh do Travnika grada,
A do kule bega od Travnika.
Po njegovu mladu Hajkuniju.
Već ako si junak na mejdanu,

Kad se vratim od Travnika grada,
I navedem turkinju divojku,
Čekaj mene, Glumac Osman-aga,
Pa mi otmi kićenu divojku!“
Al ga viknu Gulac Osman-aga:
„Hajde vlašće, Roša harambaša!
Tri sam puta curu povratio,
I četvri neće mi uteći.
Hajkuna je moja jeranica.
Koji prosim pet godina dana!
Vidit ćemo za kog je divojka!“
Ode Roša i otra dogata.
A kad padne do Travnika grada,
I do kule bega od Travnika,
U najlipša doba dolazio,
Sve pospalo, ko da je poklano.
U avliju dotira dogata,
U avliji rajzaši dogina.
Natače mu zopcu na gubicu.
Obrnu se Roša harambaša,
Po avliji i tamo i amo,
Dok ugleda sitne merdevine,
Su čim beže kulu podmaziva.
Pa podiže sitne merdevine.
Prisloni jih uz visoku kulu,
Do prozora Hajkune divojke,
Dino gore sviće na čiraku.
Pa se penje uza skale bile,
I pogleda u sitna kaveza,
Dino sidi mlada Hajkunija.
Cura sidi sitan vezak veze,
Vezak veze i uza nj popiva:
„Bože mili, visoka ti hvala!
Kako nema mog dragana dragog,

Mog dragana Roše Harambaše!
Ja imadem i više jerana,
Al najvolim Rošu harambašu,
Jer je dobar junak na mejdanu,
I š njime sam viru utvrdila.
Sva je moja slika i prilika!“
A to Roša i sluša i gleda.
Pa dozivlje Hajkuniju mladu:
„Dušo moja, Hajkuno divojko!
Evo tebi Roše harambaše.
Roša doša i dogata dotra.
Ajmo bižat u kršno Primorje!“
A besidi kićena divojka:
„A kad si ti Roša harambaša,
De zagрни lave uz rukave,
A rukave uz bijele ruke,
Da ti vidim zlamenje od ćorde,
Jer je tebe babo posikao,
Po mišnici po ruci desnici.
Kad si lani k meni dolazijo?“
A kad čuju Roša Harambaša,
On zagрnu lave uz rukave,
A rukave uz bijele ruke.
Kad ugleda zlamenje na ruci.
Obimam ga rukam zagрlila:
„Di si Roša, srce iz nidara!“
A roša joj stade besiditi:
„Hajkunijo, iza gore sunce!
Ajde pani na mermer, avliju,
Uvedi mi đogu u podruma.
Jer ga mogu zarobiti turci.“
A kad čula mlada Hajkunija,
Pade cura na mermer avliju,
I odvede đogu do podruma.

Položi mu sina i ječima.
Jami Rošu za desnicu ruku.
Odvede ga na visoku kulu,
I dade mu kavu i rakiju,
Za rakijom svakusltkariju,
A napokon vina crvenoga.
Kad se Roša vina napojio,
Hajkuniji vako govorio:
„Oj Hajkuno, iza gore sunce!
Hoćeš sa mnom do Primorja poći?“
A veli mu Hajkunija mlada:
„O moj Roša, srce iz nidara!
Kako ćemo do Primorja poći,
Od onoga Glumca Osman-age?
On je mene u majke prosio,
On prosio, ja mu htela nisam.
I sad će nas dočekat na putu.“
A veli joj Roša harambaša:
„O Hajkuno, iza gore sunce!
Šta se bojiš Glumca Osman-age,
Dok je Boga i đogata moga,
Moje desne u ramenu ruke?“
Kad to čula kićena divojka,
Oprema se što je lipše mogla.
Pa na tilo udara odilo,
Svilu, zlato i kamenje drago.
Roša pade do topla podruma,
I opremi krilata đogata.
Izvede ga na mermer avliju,
I uzjaši debela đogata.
U ta doba mlada Hajkunija.
Roša curi pruži desnu rukum
Cura njemu i livu i desnu,
I baci je za se na đogata.

*Tri je puta prihvatio pasom.
I četvrti od sablje kajasom.
Natače joj sitne pletenice,
Natače jih sebi oko vrata,
Da je ne bi vitar odturio.
Pa krilata obode đogata.
I odleti priko polja ravna,
Progovara Roša harambaša:
„Dušo moja, Hajkunijo mlada,
A kakav je hadet u turaka.
Kad po noći odvedu divojku?
Il pivaju ili puškaraju?“
Besidi mu Hajkunija mlada:
„Lip je hadet u naših turaka,
Nit pivaju niti puškaraju.
Šutom dođu i šutom otiđu.“
„A lipši je u našem Primorju!
Kad povedu od majke divojku,
I pivaju i puške pucaju.
Zahvaljuju ocu na jabuci,
Zahvaljuju majci na divojci!“
Pa poteže bistar-dževerdana,
I opali na sri polja ravna.
A kad puče bistar dževerdane,
Saviše se brda u doline,
Odjeknuše sve četiri krajine.
Oću pušku Glumac Osman-aga.
U planici busiju čuvajuć.
Oću pušku beže od Travnika,
U kavani kavu priskrkujuć.
Viknu beže iza svega glasa:
„Ajme meni, do Boga miloga!
Puče puška Roše harambaše,
Roša mi je Hajku ugrabio!“*

*Beg odleti svojoj kuli biloj,
Pak uzleti na bijelu kulu,
A u kuli Hajke ne imade.
Beg opali tope habernike,
I sakupi stotinu junaka.
Sve turaka kano vatre žive.
Govori jim Beže od Travnika:
„Dico moja, stotinu turaka,
Evo saša Roša harambaša,
I odveo mladu Hajkuniju.
Poletimo za njim u potiru.
Ne bi li mu Hajku prioteli?
Da ne ide vira na neviru!“
Toga turci jedva dočekali.
A da vidiš Roše harambaše!
Kad je ravno polje prigazio,
Latio se brda i planine,
Opazi ga Glumac Osman-aga,
Pa zavika što mu grlo daje:
„Dico moja, stotinu turaka.
Eto ide Roša harambaša.
I on vodi kićenu divojku.
Deder dobre puške pripunite.
A sve novo uvijte kremenje.
Svi na Roši nikšan sastavite,
I s dobrim ga đogom rastavite.
Odvede nam turkinju divojku!“
Taman turci puške pripunili,
A i novo kremenje uvili,
Kad nagazi Roša u busiju.
A zavika Glumac Osman-aga:
„Kaurine, Roša harambaša!
Čiju ćeš ti odvesti divojku,
Baš divojku moju jaukliju?“*

Roša čuje, ko da i ne čuje,
Nego goni krilata đogata.
Umah puče stotinu pušaka,
Ali Roši dobra srića biše.
Niti pajde, nit rane dopade.
Jer ga brani pancir-gožđe tvrdo.
Roša jami голу brijatkinju,
Pa u turke juriš učinio,
Siće turke na obedve ruke,
Rastra njemu stotinu turaka.
Pobiže mu Glumac-Osman-aga.
A za njim se Roša nastavio,
Kad dostiže Glumac- Osman-agu,
Udari ga glavom topuzinom.
Kako ga je milo udario,
S crnom ga je zemljom sastavio.
Sade Roša s krilata đogata,
Saveza mu ruke naopako.
Sio Roša pa se odmorio,
I rujna se vina napojio.
Kad oćuti jeku niz planinu.
Misli Roša, Glamočki su turci,
A kad tamo njegovu hajduc.
Kad hajduci Rošu ugledaše,
I vidiše turkinju divojku.
Svi ka jedan u glas zavikaše:
„Ej aferim! Roša harambaša,
Kad si taku doveo divojku!
Baš si ima zašto poginuti!
Nije l' Bog dai potegla ruka,
Da si silne podražio turke,
Da mi naše omrsimo ruke.“
Beidi jim Roša harambaša:
„Dico moja, trideset hajduka,

Sad će banut Travnjičani turci.“
Malko vrime, zadugo ne biše,
Stade jeka brda i planine,
Naletiše Travnjičani turci.
Prid njima je beže od Travnika.
A zavika beže od Travnika:
„Kurvin sine, Roša harambaša!
Čiju ćeš ti odvesti divojku?
Lako ti ćeš izgubiti divojku?
Lako ti ćeš izgubiti glavu!“
Roša čuje, ko da i ne čuje,
Nego sidi hladno pije vino.
Kad se beže blizu primaknuo,
Podiže se Roša harambaša,
Pa izađe na sri drumu puta,
I dočeka bega od Travnika,
Za dizgen mu prihvati kobilu,
Udari ga gluvom topuzinom,
Hrzimice među lopatice.
Kako ga je milo udario,
S crnom ga je zemljom sastavio,
I prileti, saveza mu ruke.
Al zapuca stotinu turaka,
A iz svojih dugih granalija.
Svi na Roši nikšan sastavili,
Ma mu ništa nisu naudili,
Jer ga brani pancir gožđe tvrdo.
A Roša se na đogata baci,
I poteže oštru alamanku,
Pa u turke juriš učinio.
Siće turke na obedve ruke.
Jes vidio prijatelju dragi,
Jes vidio vrlo kokošara,
U kokoši kada se zaleti.

*Sve se kriju, kuda koja more.
Ora cvokne sad jednu sad drugu,
Doklen nađe koja je najbolja.
Tako Roša turke Travnjičane
Rastirao po gori zelenoj.
Kad to vidi trideset hajduka,
Svi na turke juriš učiniše.
Isikoše stotinu turaka.
Tute sili pa se odmorili,
I rujna se vina napojili,
I odoše do kršna Primorja.
Povedoše Glumca Osmanagu,
Svezanije ruku naopako,
I otraše bega od Travnika.
Oba Roša pogubiti dade,
Jer su Roši puno dodijali.
A kad Roša u Vinjane dođe,
A do svoje okrečene kule,
Pokrstio mladu Hajkuniju.
Lipo joj i ime nadio,
Lipo ime Marica divojka.
Pa Maricu vinča za ljubovcu.¹²²*

¹²² Silvestar Kutleša, *Junačke narodne pjesme iz Imotske krajine*, Matica hrvatska, Ogranak Imotski, Imotski 1993, str. 137-141.

5. ZAKLJUČAK

Imotska krajina obiluje mnogim predajama, legendama te epskim pjesama. Poseban značaj imaju mitske i demonološke predaje koje se mogu čuti u gotovo svakom selu, zaseoku, ognjištu. Veoma dobro objašnjenje zašto vile imaju tako veliku ulogu u narodnom sjećanju dala je književnica Maja Delić Peršen. Imotske žene imale su ulogu koja se ograničila na područje odgoja djece i čuvanja kuće. Pričanje priča o vilama bilo je mjesto gdje su one mogle ispoljiti svoju maštu. Vile su sve ono što one nisu, imaju zlatnu kosu, ali i kopita koja naviještaju da nisu svakodneвне. Pričanje priča o vilama je bio način kako da mještani stave fikciju u svoju svakodnevnicu.

Zanimljive su priče o morama. Tu se posebno ističe odnos fikcije i faksije. Ljudi umorni od svakodnevnih poslova dolazili su navečer svojim kućama umorni i sneni. Valja naglasiti kako je imotski kraj, u pojedinim razdobljima, oskudijevao hranom. Ljudi su stoga često bili gladni. U takvom stanju predviđali su im se svakojaki događaji pa tako i more koje su često po noći dolazile u posjet. Kako bi se zaštitili od svih nadnaravnih, demonskih, vilinskih sila na krajeve sela postavljali su moći. Te moći ulijevale su im određenu sigurnost. I danas možemo po selima čuti kako one postoje i da se ne smiju dirati. Može se reći da te moći još uvijek imaju moć.

I povijesne predaje, koje se prepričavaju, još uvijek imaju svoju snagu koja mještane tjera da ne zalaze u određene lokalitete jer će im se, u protivnom, neko veliko zlo dogoditi. Povijesna predaja o Janjiša dubu u Vinjanima svjedoči o prošlom događaju, ali stoji kao i prijatnija mještanima ukoliko se u njega puno diraju.

Legenda o Gavanovim dvorima pokazuje koliku je vjera imala uloga životima ljudi. Nastanak Modrog i Crvenog jezera, tih dvaju fenomena koji su najprepoznatljiviji simboli Imotske krajine pokazuje do čega može dovesti ljudska slabost i oholost. Uz legende i predaje i usmene epske pjesme prikazivale su događaje, koje su često kao temelj imali istinit događaj, ali dakako ukrašen fiktivnim elementima.

Iako Imotska krajina svaki dan broji sve manje i manje ljudi, ostaje nada u bolje sutra. To dokazuje ponajprija imotska mladost koja je vrlo rado pristala pričati predaje, legende, pjesme koje su čuli od baka i djedova. Usmena baština temelj je Imotske krajine koja će zauvijek ostati, zapisana ili u sjećanju. Iako je ponekad, u toj usmenoj baštini, teško odrediti što je faksija što je fikcija, ona se kao takva prenosi i prihvaća. Podsjeća nas na prošlost, zavičaj i na naše pretke koji su čuvali nju i ostavili nam je u trajno i neuništivo nasljedstvo.

RJEČNIK

avlija – dvorište

bičve – čarape

besiditi – govoriti

bukara – drvena posuda za pijenje vina

čanjčić – drvena posuda

čeljade – čovjek

čoban – pastir

diver – mužev brat

jopet – opet

jeranica – prijateljica

kaćun – orhideja

kamik – kamen

kamiš – cijev lule, lula s dugim vratom

klačarda – rupa za spremanje vapna

komšiluk – susjedstvo

konak – prenoćište

kopačina – vrijeme okopavanja krumpira u polju

kosir – alatka koja služi pri sjeći drva

kripno – hranjivo

kršan – stasit

kumparan – vrsta muške jakete, kratki

kaput s rukavima od domaćeg sukna

ljudikanja – druženje

mukte – besplatno

njidra – leđa

oćutiti – osjetiti

ograda – ograđeni pašnjak gdje su se hranile životinje

opanak – starinska seoska obuća

otolen – odatle

pazar – tržnica

piljak – manji kamen (za bacanje)

rađa – posao

solar – kamene stepenice uz stare kuće

srkniti – popiti

šamatorje – groblje

šlauf – guma

šugoman – ručnik

terluke – navlake preko čarape

tor – otvoren prostor za držanje životinja

traversa – pregača

treviti – sresti

unda – onda

LITERATURA

1. Bošković-Stulli, Maja, *Žito posred mora: usmene priče iz Dalmacije*, Književni krug, Split 1993.
2. Botica, Stipe, *Hrvatska usmenoknjiževna čitanka*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.
3. Bušić, Bruno, *Ivan Bušić-Roša – hajdučki harambaša*, Liber Croaticus Verlag, Mainz 1977.
4. Dragić, Marko, *Književna i povijesna zbilja*, HKD Napredak Split, Split, 2005.
5. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (fakultetski udžbenik), Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2008.
6. Dragić, Marko, *Sveti Rok u tradicijskoj katoličkoj baštini Hrvata*, Nova prisutnost, časopis za intelektualna i duhovna pitanja, Vol. XI, No. 2, Kršćanski akademski krug, Zagreb, 2013., str. 165.-182.
7. Dragić, Marko, *Zbilja o harambaši Andrijici Šimiću u usmenoj i pučkoj epici*, u; Andrijica Šimić izuzetna pojava među hajducima (zbornik radova sa znanstvenog skupa „Hajduk Andrija Šimić i njegovo doba“ održanog 11. studenoga 1995. u Imotskom), Logos-tours, Split 2005, str. 65-92.
8. Delić Peršen, Maja, *U vilinskom kolu*, Matica hrvatska: ogranak Imotski, Imotski 2009.
9. Dragun Vlade, Ujević Bože, *Legende imotskog krša*, Agencija za odgoj i obrazovanja; Škola za dizajn, grafiku i održivu gradnju, Split; Zagreb 2014.
10. Gorys, Erhard, *Leksikon svetaca*, Naklada Slap, Jastrebarsko 2003.
11. Gudelj, Petar, *Put u Imotu*, Mala nakladna kuća Sveti Jure, Baška Voda 1996.
12. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, Uvod u književnost, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1998.
13. Klaić, Vjekoslav, *Rječnik stranih riječi: tuđice i posuđenice*, Školska knjiga, Zagreb 2007.
14. Kutleša, fra Silvestar, *Junačke narodne pjesme iz Imotske krajine*, Matica hrvatska: ogranak Imotski, Imotski 1993.

15. Kutleša, fra Silvestar, *Život i običaji u Imočkoj krajini*, Matica hrvatska: ogranak Imotski, Imotski 1993.
16. Matković, Petar, *Medov Dolac: Ljudi, gradine, puti*, Matica hrvatska: ogranak Imotski, Medov Dolac – Split 2011.
17. Raos, Ivan, *Prosjaci i sinovi*, Matica hrvatska, Zagreb 1971.
18. Solar, Milivoj, *Teorija književnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
19. Šišić, Ferdo, *Povijest Hrvata (pregled povijesti hrvatskog naroda (1526.-1918.), drugi dio*, Marjan tisak, Split 2004.
20. Ujević, Ante, *Imotska krajina*, Matica hrvatska: ogranak Imotski, Imotski 1991.
21. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
22. Žmegač, Viktor, *Književnost i zbilja*, Suvremena misao, Zagreb, 1982.

Internetske stranice:

<https://www.youtube.com/watch?v=yWCkb5Y3qyk> (pristup: 10. lipnja 2015., video-isječak Imotske vile)

<http://imoart.hr/portal/index.php/etno-bastina/etno-narodna-usmena-knjizevnost/narodne-price-i-predaje/231-o-viticama-i-morama> (pristup: 21. lipnja 2015.)

<http://www.imotski-svitnjak.com/index.php/iz-povijesti/item/53-obitelj-de-franceschi-u-imotskom-od-1717-do-danas/53-obitelj-de-franceschi-u-imotskom-od-1717-do-danas> (pristup 21. lipnja 2015.)

<http://www.bijakova.com/index.php/mitoviilegendemeni/hajducimeni> (pristup: 21. lipnja 2015.)

<http://www.dalmacijanews.hr/clanak/ck1i-legende-o-janjisa-dubu-u-vinjanima-gornjim#/clanak/ck1i-legende-o-janjisa-dubu-u-vinjanima-gornjim> (pristup: 21. lipnja 2015.)

Kazivači

Danica Bošnjak, r. 1932., Lovreć
Ante Brstilo, 18. lipnja 1996., Split
Ivan Brstilo (Ninđa), r. 15. kolovoza 1952., Medov Dolac
Ivanka Brstilo (r. Ančić), r. 16. studenog 1966., Grabovac
Jakov Brstilo (Jale), r. 12. travnja 1952., Medov Dolac
Kata Brstilo (r. Raos), r. 1923., u. 2010., Medov Dolac
Mijo Brstilo (Lilić), r. 28. srpnja 1941., Medov Dolac
Tea Brstilo, r. 13. lipnja, 2000., Medov Dolac
Toma Brstilo, r. 9. lipnja 1951., Medov Dolac
Ivan Granić, r. 1940., Medov Dolac
Ruža Šamanović (r. Nosić), r. 1939., u. 2011., Lovreć
Ivan Šućur, r. 1940., Podbablje Gornje
Marija Šućur, (r. Čapin), r. 1944., Podbablje Gornje
Mate Šućur, r. 1972., Imotski
Matej Tolić, 1. lipnja 1992., Split
Danica Žužul, r. 1933., u. 2015., Grubine

Slika:

Preuzeta iz privatne zbirke obitelji Tome Brstila.

SAŽETAK

Imotska krajina smještena je iza planine Biokovo. Zauzima prostor od oko 650 km². Imotska krajina je administrativno podijeljena na grad Imotski te općine Cista Provo, Lovreć, Zagvozd, Lokvičići, Podbablje, Proložac, Zmijavci i Runovići.

Ovaj rad je prikaz usmenih priča i usmene epske poezije Imotske krajine. Predaje, legende i epske pjesme imale su veoma velik značaj u životima ljudi. Mitske predaje govore o susretima s vilama. Vile koje su se pojavljivale u imotskom kraju se razlikuju od „običnih“ vila. Imotske vile nemaju krila i najčešće umjesto nogu imaju kopita. Povijesne predaju najčešće svjedoče o nekom događaju iz perioda kad je Imotska krajina bila pod vlašću Turaka.

Najpoznatija legenda u narodnom sjećanju je legenda koja govori o nastanku Modrog i Crvenog jezera, legenda o Gavanovim dvorima. U usmenoj epskoj poeziji pjeva se o nekome poznatom povijesnom događaju ili osobi. U ovom radu prikazane su epske pjesme o poznatim hajducima Šimić Andrijici i Ivanu Bušiću (Roša harambaša).

Usmene priče i epske pjesme Imotske krajini jesu trajno duhovno naslijeđe

SUMMARY

The region of Imotski is located behind mountain Biokovo. It occupies an area of approximately 650 square kilometres. Imotski is administratively divided into the city of Imotski and municipalities Cista Provo, Lovreć, Zagvozd, Lokvičići, Podbablje, Proložac, Zmijavci and Runovići.

This graduate thesis is an illustration of oral stories and oral epic poetry of the region of Imotski. Stories that are passed down by word of mouth, legends and epic poems were of great importance in people's lives. Oral myths talk about encounters with fairies. Fairies who appeared in Imotski are different from the "regular" fairies. They do not have wings and usually have hooves instead of feet. Historical oral tradition commonly testifies about an event from the period when Imotski was under the reign of Turks.

The most famous legend that people remember is the legend that depicts the origin of the Blue and Red Lake, the legend of Gavan's courts. Oral epic poetry sings about famous historical people and events. This paper represents epic poems that sing about Šimić Andrijica and Ivan Bušić (Roša harambaša).

Oral stories and epic poems of Imotski are permanent spiritual heritage.